

Izgubljeno desetljeće: Stavovi i mišljenja o zaštiti okoliša, klimatskim promjenama i energetskej tranziciji u Republici Hrvatskoj

IZVJEŠTAJ U SKLOPU

PROJEKTA:

*METAR do bolje klime (Mreža za
edukaciju, tranziciju, adaptaciju i
razvoj)*

 Nacionalna
zaklada za
razvoj
civilnoga
društva

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

Sadržaj dokumenta isključiva je odgovornost projektnih partnera

Impressum

Izdavači: Projektni partneri projekta METAR do bolje klime

Projekt: METAR do bolje klime (Mreža za edukaciju, tranziciju, adaptaciju i razvoj)

Voditelj projekta: Društvo za oblikovanje održivog razvoja

Web stranica projekta: <https://metar.door.hr/>

Autor teksta: Tomislav Cik

Dizajn i izgled: Anja Vulinec

ISBN 978-953-7932-18-3 (Društvo za oblikovanje održivog razvoja)

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001121634.

Objavljeno 2021. godine

© 2021. Društvo za oblikovanje održivog razvoja, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

Partneri:

Kratice

EU	Europska unija
EU SILC	<i>European union Statistics on Income and Living Conditions</i>
GDPR	Opća uredba o zaštiti podataka
IPCC	<i>Intergovernmental Panel for Climate Change</i>
ISSP	<i>International Social Survey Programme</i>
JLS	Jedinica lokalne samouprave
OCD	Organizacije civilnog društva
RH	Republika Hrvatska

Sadržaj

O projektu	4
Uvod	6
Istraživački cilj i metodologija	10
Rezultati.....	13
Briga za okoliš i društveni problemi	13
Klimatske promjene.....	19
Motivacijski i bihevioralni čimbenici zaštite okoliša	24
Okoliš i ekonomski rast.....	40
Energetska tranzicija i energetske siromaštvo	45
Sažetak i zaključak.....	53
Literatura	57

O projektu

Projekt METAR do bolje klime (Mreža za edukaciju, tranziciju, adaptaciju i razvoj) sufinanciran je od strane Europske unije iz Europskog socijalnog fonda te Ureda za udruge Vlade RH. Nositelj projekta je Društvo za oblikovanje održivog razvoja (DOOR), uz partnere Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ), Sveučilište u Zagrebu Fakultet elektrotehnike i računarstva (FER), Grad Zagreb, Udruga za promicanje ekološke proizvodnje hrane, zaštite okoliša i održivog razvoja „Eko-Zadar“, Brodsko ekološko društvo-BED, Terra Hub, Udruga Zelena Istra, Forum za slobodu odgoja, Institut za političku ekologiju i Zelena akcija. Osnovni cilj projekta je uspostaviti trajnu tematsku mrežu kapacitiranih organizacija civilnog društva (OCD-a), jedinica lokalne samouprave (JLS-a) i znanstveno-istraživačkih institucija. Prvenstvena svrha djelovanja tematske mreže METAR – Mreže za pravednu i niskougličnu tranziciju - jest, uključivanjem u sve faze razvoja javnih politika, doprinijeti tranziciji u niskouglično društvo prilagođeno na klimatske promjene bez energetskeg siromaštva.

Specifični ciljevi projekta su:

- Osigurati prijenos znanja s predstavnika akademske zajednice i znanstveno-istraživačkih institucija na predstavnike OCD-a o tehničkoj, socioekonomskoj i stručnoj pozadini problematike kojom se OCD-i bave u zagovaranju na području klimatskih promjena;
- Kolaborativno provoditi znanstvena istraživanja te proizvoditi stručne i znanstvene članke kako bi se ojačala suradnja akademske, znanstveno-istraživačke zajednice i OCD-a;
- Koristiti znanstveno utemeljene spoznaje proizvedene unutar, ali i izvan djelokruga tematske mreže METAR, kako bi se osigurala kapacitiranost OCD-a za argumentirano zagovaranje;
- Osigurati dugoročni kontinuitet prethodno opisanog modela javnog djelovanja kroz trajno uspostavljenu suradnju putem tematske mreže METAR.

Navedeni ciljevi ostvarit će se provedbom niza istraživačkih aktivnosti kroz fokus grupe, istraživanja javnog mnijenja, analize sadržaja i druge primjerene istraživačke metode, a edukativne aktivnosti temeljem kojih će se osigurati navedeni prijenos znanja ostvarit će se kroz tematske sastanke, predavanja, radionice, okrugle stolove i periodične refleksivne samoevaluacijske aktivnosti. Kako bi se doprinijelo aktivnostima koje za cilj imaju izradu smjernica za javno zagovaranje politika na području klimatskih promjena, niskouglične tranzicije i energetskeg siromaštva u RH, u prvom dijelu projekta provedeno je istraživanje metodom anketnog upitnika na nacionalnom reprezentativnom uzorku građana RH. Neki pod rezultata tog istraživanja prikazana su u ovom istraživačkom izvještaju. Terenska anketa provedena u okviru METAR projekta za cilj je imala steći uvid u stavove javnosti o širokom spektru pitanja povezanih s okolišem, klimatskim promjenama i energetskej tranzicijom u Hrvatskoj, te odrediti položaj Hrvatske u međunarodnom kontekstu. Također, cilj provedene ankete bio je informirati tekuće i planirane projektne aktivnosti stavovima javnosti kako bi smjernice za javno djelovanje u adekvatnoj mjeri odražavale stvarne mogućnosti i potrebe građana i ključnih dionika u nadolazećoj zelenoj tranziciji prema društvu otpornom na klimatsku krizu.

Uvod

Unazad posljednjih deset godina mnogo toga se promijenilo na međunarodnoj i domaćoj sceni zaštite okoliša i borbe protiv klimatskih promjena. U najtoplijem desetljeću u povijesti mjerenja globalna znanstvena zajednica je, prvenstveno putem UN-ovih izvještaja Međuvladinog povjerenstva za klimatske promjene (eng. skr. *IPCC*), kontinuirano upozoravala svjetsku javnost na brojne negativne posljedice ljudski uzrokovanih klimatskih promjena koje već desetljećima nastavljaju uzrokovati ogromnu štetu kompletnim ekosustavima diljem svijeta te zajednicama koje u njima žive, kao i na rastuće rizike te opasnosti od nekontroliranih i fosilno upogonjenih klimatskih promjena u budućnosti. Tako i najnovije [IPCC-ovo izvješće AR6](#) o fizičkoj osnovi klimatskih promjena u 2021. godini još jednom upozorava, između ostalog, o postojećim opasnostima u obliku rastućeg broja i intenziteta negativnih pojava antropogenih klimatskih promjena, kao što su ekstremne vremenske pojave, suše, poplave, požari, toplinski udari i sl., ali i sve veću vjerojatnost za istovremenim pojavljivanjem dvaju ili više ekstremnih pojava odjednom (toplinski udar u području koje se već suočava sa sušom, ili hladni val na području već suočenim s poplavom).

Istovremeno, najnovija znanost o klimi također utvrđuje i trenutne trendove globalnog zagrijavanja, pri čemu je sada jasno da smo na putu da u sljedeća dva desetljeća prekoračimo granicu od 1.5°C u usporedbi s predindustrijskim razinama zagrijavanja, te da je sve vjerojatnije da ćemo do 2100. godine, ako se ništa značajno ne promijeni, živjeti u svijetu koji je za više od tri stupnja topliji. Također, sasvim je jasno kako su to razine zagrijavanja koje uvelike nadmašuju one dogovorene Pariškim sporazumom u prošlom desetljeću, 2012. godine, kada se preko 196 zemalja složilo zadržati globalni porast temperature ispod 2°C do kraja stoljeća. Nije stoga čudno da je percipirani opći, a prema određenim [istraživanjima](#) i zabilježeni međunarodni trend rasta brige za pitanja okoliša i klimatskih promjena popraćen uzdizanjem zelenih aktera na nacionalnoj i posebice europskoj političkoj sceni, kako u proteklom desetljeću, tako i danas, pri čemu valja

istaknuti neujednačenost u prevalenciji tih aktera u političkom djelovanju pojedinih država i regija. Ipak, usponu tema zaštite okoliša i klimatskih promjena na javnoj agendi u proteklom desetljeću zasigurno svjedoči rastući broj javnih istupa iz svih sfera društveno-političkog života. Tako se čak i Vatikan još sredinom prošlog desetljeća pridružio globalnom ekološkom pokretu u borbi protiv klimatske krize, proglašavajući „klimatsku hitnost“ (eng. *climate emergency*), a svijet je nedugo nakon toga svjedočio javnim nastupima potpuno drugačijeg predstavnika klimatskog pokreta u liku 16-godišnje djevojčice iz Norveške i začetnice globalnog pokreta učenika za klimu *Fridays for Future*, te kandidatkinje Nobelove nagrade za mir.

Međutim, iz današnje perspektive također je jednako jasno da je proteklo desetljeće bilo obilježeno ozbiljnim nedostatkom lokalno sustavnog i međunarodno koordiniranog djelovanja u borbi protiv klimatske krize. To se najjasnije očituje u kolektivnom neuspjehu da u primjerenj mjeri preoblikujemo energetske sustave i druge sustave društvene reprodukcije, te tako zaustavimo kontinuirani rast emisija stakleničkih plinova te druge često spominjane simptome globalne ekološke devastacije, kao što su smanjenje bioraznolikosti, preiskorištavanje poljoprivrednog tla, onečišćenje zraka i oceana, klimatske migracije itd. Ipak, iako se međunarodno sustavna akcija kontinuirano pokazuje kao jedan od najvećih izazova čovječanstva u povijesti, pa je unazad deset godina možda primjerenije govoriti o općem nedostatku ambicioznih klimatskih politika nego li o njihovoj adekvatnoj usklađenosti sa znanstvenim spoznajama, zabrinutošću građana te svim trenutnim i nadolazećim izazovima krize, u navedenom razdoblju poduzeti su određeni napori kako bi se unaprijedila implementacija postojećih i razvoj novih mitigacijskih i adaptacijskih mjera u borbi protiv klimatskih promjena.

U tom smislu, na međunarodnoj sceni smo u proteklom desetljeću svjedočili prijedlogu *Green New Deal*-a. Iako je takav plan u konačnici kritiziran u svojoj naivnosti da se ekonomski rast može apsolutno odvojiti od materijalnog protoka i emisija stakleničkih plinova, taj predloženi paket opsežnih političkih reformskih ciljeva u jednom je trenutku uveo novu energiju za kritičko preispitivanje dominantnog ekonomskog i društvenog modela. U europskom kontekstu to je dovelo do stvaranja i usvajanja Europskog zelenog plana od strane Europske komisije 2019.

godine, pri čemu je državama članicama EU postavljen cilj ugljične neutralnosti do 2050. godine, uz istovremeno zadržavanje konkurentnosti i rast zaposlenosti. Također u europskom kontekstu, kroz proteklo desetogodišnje razdoblje Europskim sporazumom gradonačelnika iz 2008. godine, pokrenutim od strane Europska komisije kako bi potaknula lokalne i regionalne aktere na preuzimanje inicijative u borbi protiv klimatskih promjena, nastavljeno je umrežavanje gradova i općina u svrhu ukupnog smanjenja emisija i postizanja energetske održivosti i sigurnosti na lokalnoj razini, prvenstveno kroz razvijanje Akcijskih planova energetske održivog razvitka (SEAP) i prilagodbe klimatskim promjenama (SECAP).

Ako bismo pretpostavili promjenu u javnoj percepciji o zaštiti okoliša i klimatskim promjenama kroz proteklih deset godina u Hrvatskoj, postoje brojni čimbenici koji potencijalno utječu na takvu promjenu i koje bismo trebali uzeti u obzir pri njezinoj kontekstualizaciji. Primjerice, nacionalna Strategija prilagodbe klimatskim promjenama u RH za razdoblje do 2040. godine da je ukupna šteta uzrokovana ekstremnim vremenskim i klimatskim pojavama u Hrvatskoj porasla s godišnjih prosjeka od 68 milijuna eura u prethodnom tridesetogodišnjem razdoblju na godišnji prosjek od 295 milijuna eura za razdoblje od 2013. do 2018. godine. Izvještava se da je ukupna šteta uzrokovana ekstremnim vremenskim i klimatskim pojavama u Hrvatskoj porasla s godišnjih prosjeka od 68 milijuna eura u prethodnom tridesetogodišnjem razdoblju na godišnji prosjek od 295 milijuna eura za razdoblje od 2013. do 2018. godine. U kontekstu vremenskih događaja općenito, unutar znanstvene zajednice i vodećih stručnjaka za klimatske promjene gotovo i da nema sumnje da su ekstremni geofizički, klimatski i hidrometeorološki događaji, kao što su, na primjer, intenzivne promjene obrazaca oborina, česte manifestacije klimatskih promjena (Župarić-Iljić, 2017). S tim u vezi, ne čudi da su neke meteorološke analize zaključile da su katastrofalne poplave u svibnju 2014. u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj mogle biti djelomično pogoršane antropogenim klimatskim promjenama (Stadtherr i sur., 2014.). U proteklom desetljeću svjedočili smo i nizu rekordnih temperatura na mnogim meteorološkim postajama diljem Hrvatske. Sedam od deset najviših temperatura ikada zabilježenih u Hrvatskoj dogodilo se u posljednjem desetljeću, a više od polovice od 50 najviših (preko 40°C) temperatura ikada zabilježenih u Hrvatskoj potječe iz tog istog razdoblja. Stoga ne treba čuditi da je više od

polovice ovih mjerenja zabilježeno u 2017. godini, godini koja je bila jedna od najintenzivnijih požarnih sezona u hrvatskoj povijesti, što navodi Izvješće o raščlambi požarne sezone 2017. godine Državne uprave za zaštitu i spašavanje.

Iako bismo mogli reći da je općeniti dojam kako su se u domaćem javnom prostoru proteklog desetljeća uglavnom marginalizirale teme zaštite okoliša i klimatskih promjena, kolektivni naponi za približavanjem pozitivnim globalnim trendovima brige o okolišu i mjerama prilagodbe i mitigacije štetnih posljedica klimatskih promjena, kao i povećana svijest o budućim rizicima ipak su zamijećeni. Na površini, pozitivni pomaci zamijećeni su u povećanoj razini organiziranog djelovanja zabrinutih građana iz različitih slojeva društva. U tom smislu, značajno je da se unazad samo nekoliko godina, s jedne strane, na inicijativu hrvatskih srednjoškolaca organizira nekoliko prosvjeda „Marš za klimu“ diljem Hrvatske, te se, s druge strane, tijelima hrvatske državne vlasti i ostalim službenim tijelima upućuje *Apel za sustavnu klimatsku akciju* od strane zabrinutih hrvatskih znanstvenika. Nadalje, iako je na institucionalnoj političkoj sceni proteklog desetljeća Hrvatska imala tek dva zelena predstavnika u sedmom sazivu Hrvatskog sabora, te iako nije imala zelenih opcija na vlasti na lokalnoj razini gradova i općina, na izborima za Europski parlament 2014. godine hrvatski birači izabiru predstavnika zelene političke opcije koji mandat provodi u koaliciji Europske zelene stranke. Na razini nacionalnog zakonodavstva krajem desetljeća također su proizvedeni određeni strateški dokumenti, poput *Strategije prilagodbe klimatskim promjenama u RH za razdoblje do 2040. godine s pogledom na 2070. godinu* te *Strategije niskougličnog razvoja RH do 2030. godine s pogledom na 2050. godinu*. U konačnici, na parlamentarnim izborima 2020. godine zeleno-lijeva koalicija ulazi u Hrvatski sabor sa 7 mandata, a na lokalnim izborima osvaja vlast u Gradu Zagrebu.

Istraživački cilj i metodologija

Osnovni cilj ovog istraživanja jest istražiti stavove građana Republike Hrvatske o određenim aspektima zaštite okoliša, klimatskih promjena i energetske tranzicije u Republici Hrvatskoj. Specifičan cilj ovog istraživanja jest pokazati na koji način su se određeni stavovi mijenjali unazad deset godina u smislu deskriptivnog prikaza promjene (strukture) odgovara na pitanja za koja je omogućen komparativni prikaz temeljem sličnog istraživanja, provedenog 2011. godine.

Terensko prikupljanje podataka obavljeno je u sklopu kontinuiranog istraživačkog projekta *International Social Survey Programme (ISSP)*. ISSP je međunarodni istraživački program unutar kojeg trenutno djeluje 42 zemlje sa šest kontinenata, te unutar kojeg je u razdoblju od 1984. do 2021. godine ukupno sudjelovalo 58 zemalja. Članstvo unutar ISSP-a je dobrovoljno, a svaka od zemalja članica demokratski je reprezentirana odgovarajućom nacionalnom znanstveno-istraživačkom institucijom. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ) hrvatski je predstavnik ovog najstarijeg međunarodnog istraživačkog projekta u društvenim znanostima od 2005. godine. U sklopu ISSP-a provode se godišnji istraživački moduli o brojnim temama iz područja društvenih znanosti, te koji se ponavljaju u razmaku od 8-10 godina, a samo neke od tih tema su društvene nejednakosti, rad, obitelj i rodne uloge, društvene mreže, zdravlje, slobodno vrijeme i sport, itd. Podaci ovog istraživanja prikupljeni su u sklopu istraživačkog modula *Okoliš IV*, modula koji se u ISSP-u provodi od 1993. godine te unutar kojeg Hrvatska sudjeluje od 2011. godine.

Kvantitativno istraživanje provedeno je tijekom lipnja i srpnja 2021. godine na pripadnicima opće populacije, to jest na građanima Republike Hrvatske, u dobnoj skupini 18-64 godine. Podaci su prikupljeni metodom usmene „face to face“ ankete u kućanstvima ispitanika, pri čemu je anketiranje provedeno CAPI tehnikom (*Computer-assisted personal interviewing*, odnosno, tehnikom računalno podržanog osobnog anketiranja ispitanika pomoću tablet uređaja). Prikupljanje podataka provedeno je u šest hrvatskih regija (Sjeverna Hrvatska, Središnja Hrvatska,

Slavonija, Istra i Primorje, Dalmacija i Zagreb i Zagrebačka županija), to jest 20 županija te u Gradu Zagrebu, te u pet tipova naselja po veličini (do 999 stanovnika, 1.000 do 4.999 stanovnika, 5.000 do 24.999 stanovnika, 25.000 do 99.999 stanovnika i više od 100.000 stanovnika), na slučajnom dvoetapno stratificiranom/kvotno nacionalno reprezentativnom uzorku. Struktura planiranog uzorka izrađena je na temelju podataka Državnog zavoda za statistiku, temeljem kojih su se odredile početne točke uzorkovanja sukladno podacima o svakoj pojedinoj regiji. Ostvarenim uzorkom obuhvaćeno je 125 točaka uzorkovanja, pri čemu je provedeno 8 anketa u svakoj točki uzorkovanja. Ostvareni broj ispitanika odgovara planiranom, te iznosi N=1000. Probabilističkim dizajnom uzorkovanja osigurana je reprezentativnost uzorka s obzirom na ključne socio-demografske karakteristike (spol i dob) prema odgovarajućim regionalnim parametrima. Od ukupno 1000 ispitanika 522 su žene, dok su 448 muškarci. Od svih ispitanih gledano u 4 dobne kategorije od 18-29 godina bilo je 286 ispitanika (28,6%), od 30-44 godine 280 ispitanih (28,0%), 45-59 godina 273 ispitanih (27,3%) i 60 godina i stariji 155 ispitanih (15,5%). Od ukupnog broja ispitanih u Sjevernoj Hrvatskoj ispitano je 128 ispitanika, u Središnjoj 112, u Slavoniji 184, u Istri i primorju 128, u Dalmaciji 184 i u Zagrebu i Zagrebačkoj županiji 264.

Probabilistička narav uzorkovanja u drugoj etapi osigurala se slučajnim odabirom kućanstva „random walk“ metodom kretanja po terenu (pravilo kretanja udesno, u smjeru kazaljke na satu i kontaktiranja svakog trećeg kućanstva), dok se pojedini ispitanik u svakom pojedinom kućanstvu identificirao metodom „posljednjeg rođendana“, odnosno, anketiranjem osobe koja je u kućanstvu posljednja imala rođendan. Anketari su svim potencijalnim ispitanicima predstavili svrhu i ciljeve istraživanja, a u slučaju pristanka na sudjelovanje u istraživanju su zatražili informirani pristanak. Nakon eventualnog pružanja informiranog pristanka od strane ispitanika, ispitaniku je na uvid pružena i privola u skladu s Općom uredbom o zaštiti podataka (GDPR), te je anketar započeo s anketiranjem tek ako je ispitanik dao privolu vezanu uz GDPR. S obzirom na pandemijsku situaciju, pri kontaktu sa svakim potencijalnim kućanstvom i ispitanikom anketari su postupali u skladu s definiranim COVID-19 uputama. U sklopu istraživanja također je provedeno dvodnevno pred-testiranje upitnika na ukupno 33 sudionika iz različitih socio-demografskih skupina izabranih iz sedam početnih točaka uzorkovanja.

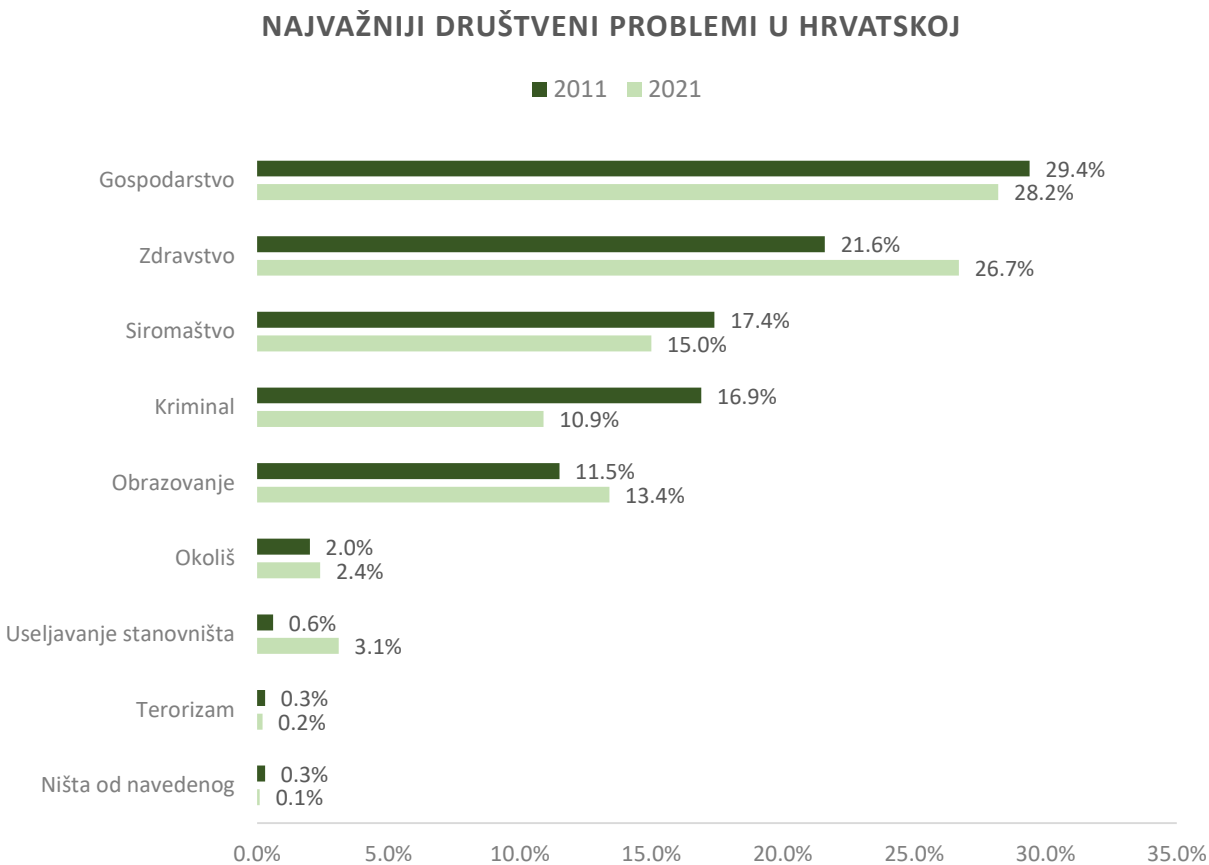
Osim određenih iznimki u dijelu anketnog upitnika pomoću kojeg se utvrđuju definirane socio-demografske karakteristike ispitanika, pitanja kojima su se nastojali prikupiti podaci o stavovima ispitanika o različitim aspektima zaštite okoliša, klimatskih promjena i energetske tranzicije bila su zatvorenog tipa. ISSP-ova istraživanja predviđaju standardni set varijabli pri implementaciji određenog modula čime se osigurava komparativna i longitudinalna dimenzija istraživanja. Međutim, svakim modulom je predviđeno uključivanje varijabli prikladnih specifičnom (kulturnom, društvenom i političkom) kontekstu unutar kojeg se istraživanje provodi. Takve varijable u ovom istraživanju definirane su temeljem stručne literature i ekspertizom voditelja istraživanja kako bi reflektirale specifičnu svrhu i ciljeve METAR projekta.

Rezultati

Briga za okoliš i društveni problemi

Isto kao i 2011. godine, ispitanici su bili upitani da procijene najvažnije pitanje s kojim se Hrvatska danas suočava, pri čemu su mogli odabrati zdravstvo, obrazovanje, kriminal, okoliš, useljavanje stanovništva, gospodarstvo, terorizam, siromaštvo, ili „nešto drugo“. Isto tako, upitani su da procijene sljedeće najvažnije pitanje u Hrvatskoj. Uvidom u prikaz distribucije postotaka za prioritetne teme iz grafikona 1 vidljivo je kako **spektrum ponuđenih društvenih problema dominiraju ekonomske teme, pri čemu teme gospodarstva i siromaštva kao prioritetne društvene probleme ukupno izdvaja 43,2% ispitanika**. Drugo mjesto na popisu najvažnijih društvenih problema u Hrvatskoj zauzima tema zdravstva, koja u 2021. godini bilježi porast od više od 5 postotnih bodova, što ne iznenađuje s obzirom na pandemijski kontekst unutar kojeg je istraživanje 2021. godine provedeno. Ova povećana zabrinutost za pitanja zdravstva donekle može objasniti pad postotka ispitanika koji kao prioritetne teme, to jest društvene probleme s kojima se Hrvatska danas suočava, izdvajaju ekonomske teme – gospodarstvo i siromaštvo. Ukupni pad postotka ovih ispitanika s 46,8% u 2011. godini na današnjih 43,2% vjerojatno se može samo donekle objasniti i značajnijim preoblikovanjem strukture društvenih tema na javnoj agendi u usporedbi s 2011. godinom, uzrokovanim, između ostalog, relativnim ekonomskim oporavkom od recesijskih godina prošlog desetljeća, barem u pogledu nekih relevantnih i često [izvještavanih](#) nacionalnih makroekonomskih indikatora. Ipak, ovaj relativan pad ekonomskih kategorija, to jest rast kategorije zdravstva se zasigurno u većoj mjeri može objasniti usredotočenošću domaćih i stranih medija na teme povezane s COVID-19 pandemijom još od kraja 2019. godine do danas, pri čemu je istovremeno moguće da ispitanici ekonomsku i druge dimenzije pandemijskog konteksta današnjice svrstavaju u kategoriju „zdravstva“ prije nego li u samo „gospodarstvo“ ili „siromaštvo“.

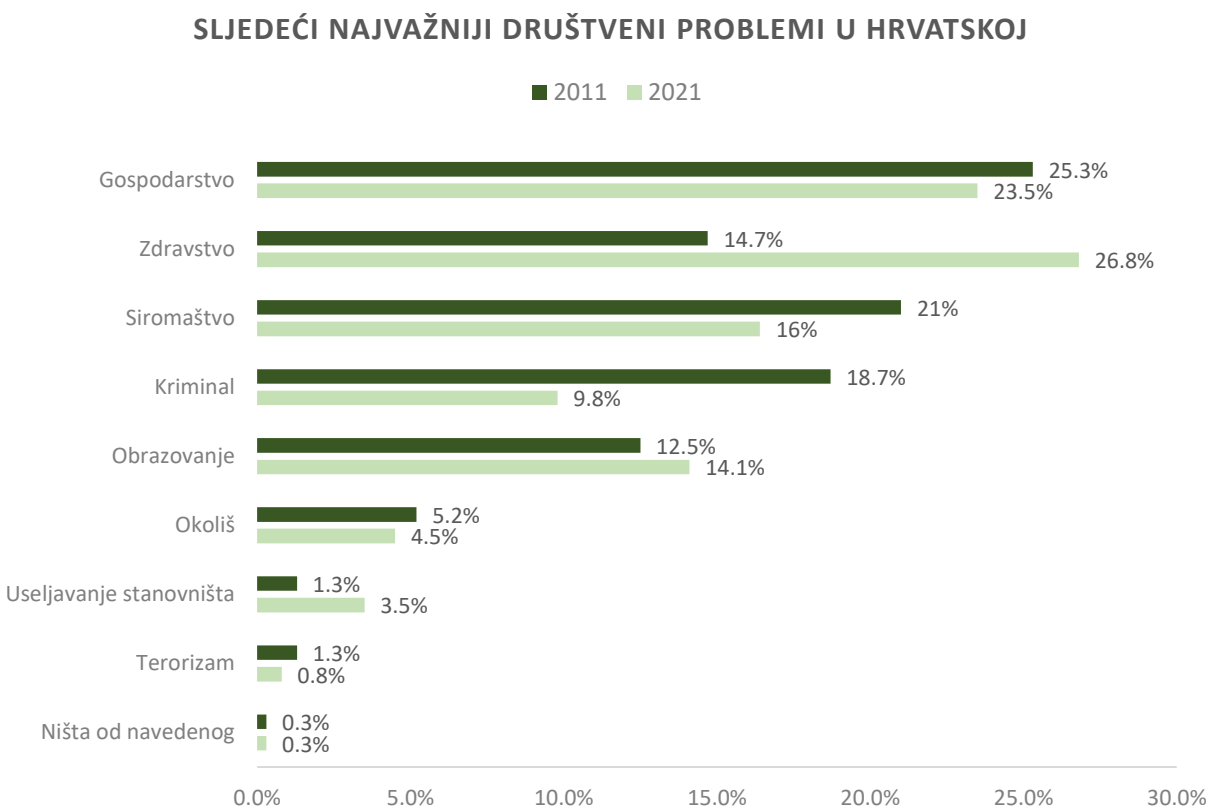
Grafikon 1.

Ova promjena možda je najočitija u rastu rezultata u kategoriji „zdravstvo“ u odnosu na 2011. godinu kada se ispitanike pitalo da procijene sljedeće najvažnije pitanje s kojim se hrvatsko društvo trenutno suočava. Skok s 14,7% u 2011. godini na današnjih 26,8%, to jest **povećanje udjela ispitanika koji zdravstvo vide kao sljedeći najvažniji problem** za 12,1 postotni bod **predstavlja uvjerljivo najveću promjenu**. Međutim, kao što je vidljivo iz usporedbe s grafikonom 2, ovakve promjene ipak ne predstavljaju pravilnost u promjeni strukture odgovora ispitanika na preostala pitanja, te se može tvrditi da je ova pojava iznimka, izuzev u određenoj mjeri promjene u kategoriji „kriminal“. Posebice se to odnosi na probleme s kraja spektra ovog popisa, pri čemu

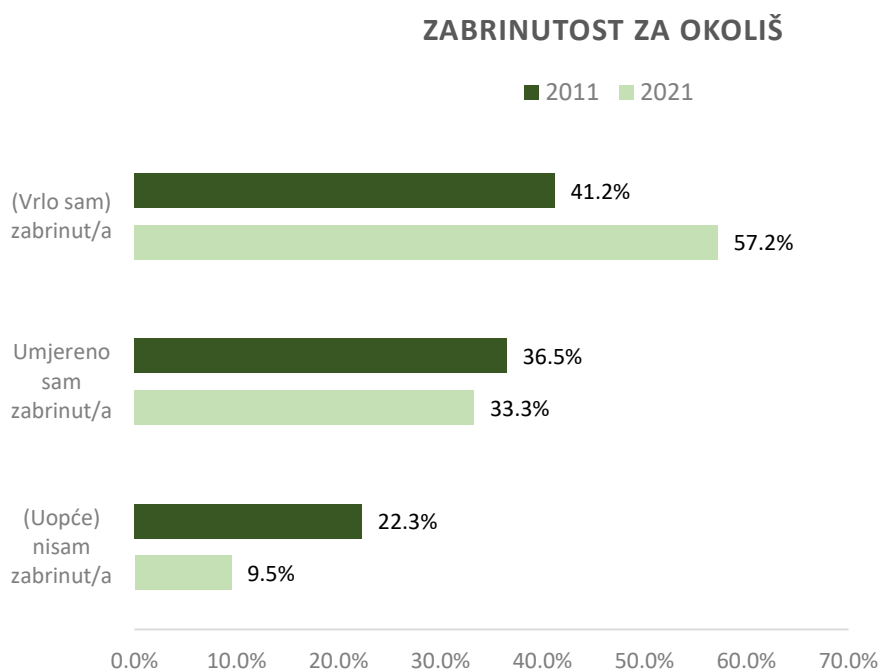
su u tim slučajevima sve uočene promjene u postotku ispitanika, koji određenu temu smatraju prioritetnom ili sekundarnom, unutar margine statističke pogreške. Međutim, vrijedi svakako istaknuti da iako je u apsolutnim terminima primjetan rast s 2% na 2,4% ispitanika koji ovu temu smatraju najvažnijom, u relativnim terminima **tema „okoliša“ je u ovogodišnjem istraživanju ispitanicima ipak manje važna** nego što je bila 2011. godine, barem kada ispitanici tu važnost procjenjuju u odnosu na druge društvene teme. Ovaj nalaz relativno je konzistentan s nalazom iz 2011. godine te upućuje da **stanovnici RH ne doživljavaju temu okoliša važnom, u odnosu na neke druge teme, što je između ostalog vidljivo iz ovogodišnjeg pada za jedno mjesto na popisu najvažnijih društvenih problema u Hrvatskoj, u odnosu na 2011. godinu**. Razlogu za optimizam kroz donekle ohrabrujuć rast udjela ispitanika koji „okoliš“ procjenjuju kao najvažniji problem ipak je suprotstavljen značajniji pad udjela onih koji okoliš vide kao sljedeću najvažniju temu, čime se potvrđuje trend zanemarivanja tema povezanih s okolišem u hrvatskom javnom prostoru.

Grafikon 2.

Slika zabrinutosti građana RH pitanjima okoliša postaje nešto drugačija kada ih se pita o tome koliko su općenito zabrinuti za pitanja okoliša. Grafikon 3 pokazuje postotak ispitanika koji su vlastitu općenitu zabrinutost za pitanja okoliša procjenjivali ocjenama od 1 (najmanja zabrinutost) do 5 (najveća zabrinutost). Pritom, unutarnji kružni graf prikazuje strukturu odgovora na ovo pitanje 2011. godine, dok vanjski graf usporedno pokazuje strukturu odgovora na isto pitanje 2021. godine.

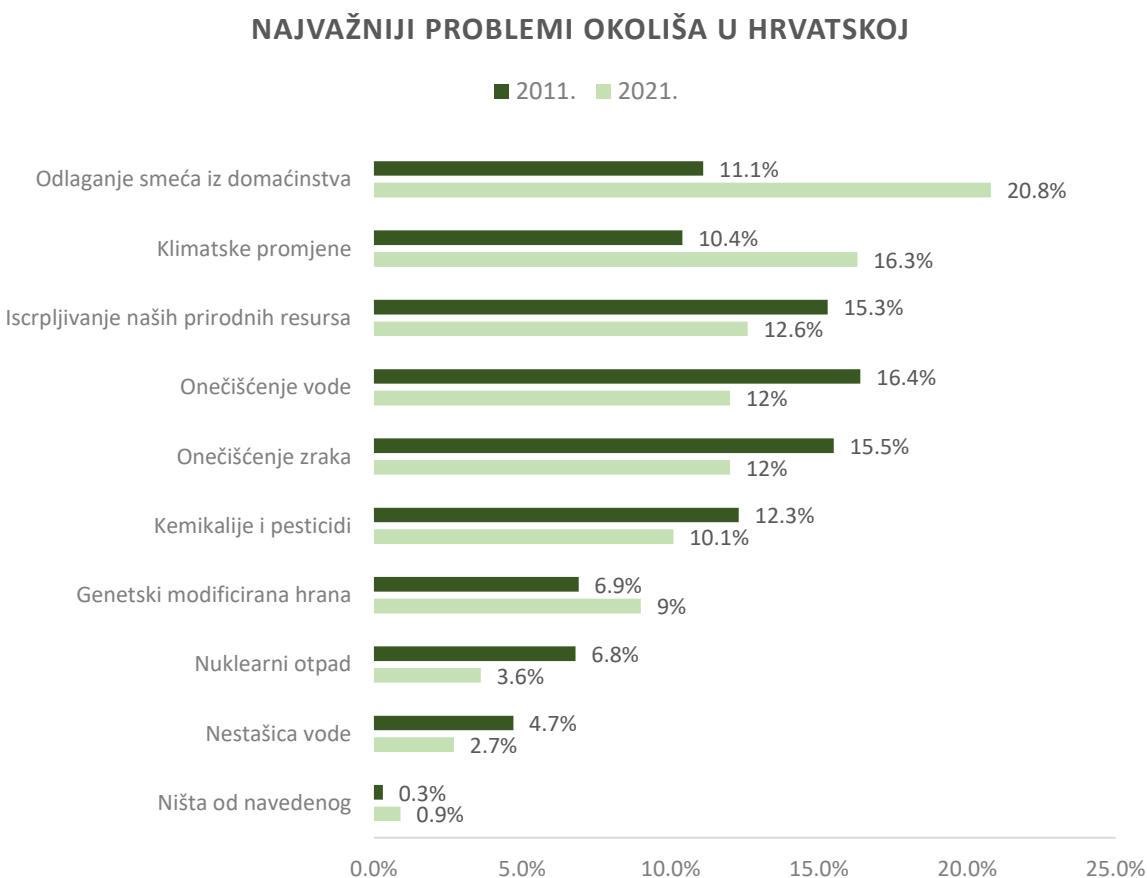
Grafikon 3.

U odnosu na 2011. godinu, uočljiv je **značajan porast udjela ispitanika koji su (vrlo) zabrinuti pitanjima okoliša, kao i značaj pad udjela ispitanika koji tvrde kako (uopće) nisu zabrinuti**, dok je postotak umjereno zabrinutih u 2021. godini na podjednakim razinama kao i 2011. godine. Objašnjenje za nesklad između izražavanja općenite zabrinutosti za okoliš te nastojanja da tu

zabrinutost ocjene u odnosu na neka društvena pitanja zasigurno valja djelomično potražiti u komparativnoj prirodi ovog pitanja, to jest u samoj činjenici da se može reći da je ovako postavljeno pitanje preciznije, te odgovori na njega informativniji u nastojanju da se procijeni opća razina zabrinutosti za okoliš. Ipak, rastuća i još uvijek visoka razina zabrinutosti za pitanja okoliša, utvrđena kroz natpolovični udio (vrlo) zabrinutih ispitanika, odnosno onih koji su svoju zabrinutost ocijenili s ocjenama 4 i 5, svakako predstavljaju potreban početni korak i čvrste temelje za zagovaranje javnih politika na području klimatskih promjena, kao i za produbljivanje spoznaja o okolišu, ljudski uvjetovanim klimatskim promjenama, te raznim drugim aspektima održivosti, kako od strane znanstvenika i istraživača, tako i od strane drugih stručnjaka.

Grafikon 4.

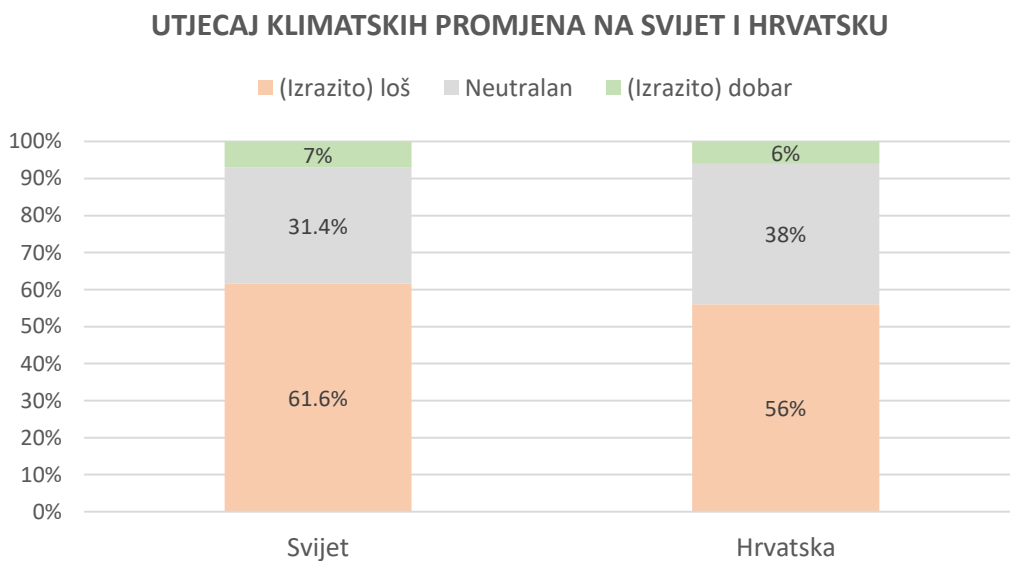

Promjena u percepciji građana RH u proteklom desetogodišnjem razdoblju o tome koji su problemi povezani s okolišem u RH za njih najznačajniji vidljiva je iz grafikona 4. Od specifičnih problema u okolišu za koje ispitanici smatraju da bi trebali biti najvažniji za Hrvatsku u cjelini, **za razliku od 2011. godine, kada su najvažniji percipirani problemi bili oni povezani s onečišćenjem, naime, onečišćenjem vode i zraka, ispitanicima su danas uvjerljivo najvažniji problemi povezani s otpadom, to jest odlaganjem smeća iz domaćinstva (20,8%) i klimatskim promjenama (16,3%)**. Ovakvi rezultati i promjena u strukturi odgovora donekle se može objasniti činjenicom kako je ovogodišnje istraživanje provedeno u mjesecima neposredno nakon lokalnih izbora u RH, pri kojima je tema zbrinjavanja otpada bila najučestalija tema u medijskoj komunikaciji aktera lokalnih izbora unutar šireg spektra komuniciranih zelenih tema. Također, može se pretpostaviti da se u hrvatskom javnom prostoru tema odlaganja otpada često poistovjećuje sa zelenim temama i temama održivosti općenito od strane šire javnosti. Stoga, ne iznenađuje da se pri anketi koja se eksplicitno bavi okolišem ispitanici izjašnjavaju relativno jednoznačno, s obzirom na pretpostavljenu najveću razinu upoznatosti i svakodnevnog iskustva upravo s problematikom odlaganja otpada. Činjenica da je tema klimatskih promjena na ovogodišnjoj ljestvici najvažnijih tema zauzela drugo mjesto, u usporedbi sa šestim mjestom na ljestvici iz 2011. godine, zasigurno svjedoči o uspjehu društvenih aktera koji, potaknuti sve većom globalnom devastacijom okoliša te posljedičnom jačanju međunarodnih mitigacijskih i adaptacijskih napora u svijetlu Pariškog sporazuma 2012. godine, posljednjih godina pojačano zagovaraju borbu protiv ljudski uzrokovanih klimatskih promjena.

Klimatske promjene

Kako bi se preciznije procijenila percepcija ispitanika o vrsti utjecaja koje klimatske promjene imaju ili mogu imati na svijet i Hrvatsku, u ovom istraživanju ispitanicima je bilo ponuđeno da odrede u kojoj mjeri smatraju da je utjecaj klimatskih promjena na svijet u cjelini, a zatim i na Hrvatsku, dobar ili loš. Rezultati grafikona 5 prikazuju distribuciju postotka ispitanika koje, temeljem njihovih odgovora na ljestvici od 0 (izrazito loš utjecaj) do 10 (izrazito dobar utjecaj), možemo razlikovati po intenzitetu „pesimističnosti“ ili „realističnosti“, to jest „optimističnosti“ procjene, a zatim klasificirati u odgovarajuću kategoriju odgovora.

Grafikon 5.

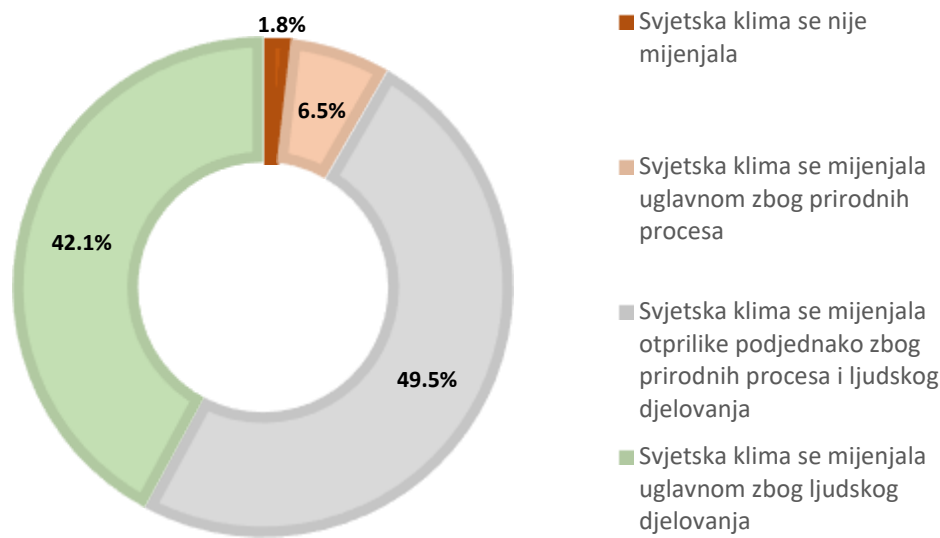

Slično kao u prethodnim istraživanjima od Ančić i Domazet (2013), kada je oko 70% ispitanika prepoznalo klimatske promjene kao ozbiljan problem, iz priloženih podataka razvidno je kako je većinski dio stanovništva RH i danas zabrinut oko štetnih posljedica klimatskih promjena, barem ako je suditi prema postotku ispitanika koji smatraju da će utjecaj klimatskih promjena na svijet i

Hrvatsku biti loš ili izrazito loš. Naravno, jasno je kako je pitanje postavljeno 2013. godine, o tome koliko su klimatske promjene ozbiljan problem, različito od pitanja kakav će biti utjecaj klimatskih promjena u budućnosti, pa su i zato razumljive razlike u rezultatima ovogodišnjeg istraživanja i onog provedenog 2013. godine. Ipak, temeljem prikazana dva rezultata možemo prilično sigurno tvrditi kako je utvrđena zabrinutost prilično konzistentna kroz dva promatrana razdoblja. Zanimljivo je, doduše, da unatoč integraciji Hrvatske unutar EU političkog i kulturnog prostora, te određenim pozitivnim naporima domaćih političkih, stručnih i znanstvenih aktera na području istraživanja klimatskih promjena te mitigacije i adaptacije na njezine štetne posljedice, temeljem prikazanih rezultata može se ustanoviti da u periodu između dva istraživanja nije došlo do primjerene razine razumijevanja štetnih posljedica klimatskih promjena, naime, onakvog razumijevanja koji bi bio sukladan znanstvenom razumijevanju opsega i intenziteta štetnih posljedica klimatskih promjena. Ova činjenica nije očita samo u nedostatku potpunog izostanka onih koji smatraju kako će posljedice klimatskih promjena biti (izrazito) dobre na Hrvatsku i svijet, kao ni u otprilike trećini onih koji su po ovom pitanju neutralni. Rezultati koji bi mogli potvrditi ovo potencijalno nerazumijevanje određenih aspekata klimatskih promjenama vidljivi su u grafikonu 6.

Grafikon 6.

UZROCI KLIMATSKIH PROMJENA: PRIRODA I/ILI LJUDSKO DJELOVANJE

Nalaz kako **gotovo polovica ispitanika smatra kako su promjene u svjetskoj klimi podjednako uzrokovane prirodnim procesima i ljudskim djelovanjem**, kao i nalaz da **8,3% ispitanika smatra ili da se klimatske promjene događaju zbog prirodnih procesa ili da se svjetska klima uopće nije mijenjala**, dodatno potvrđuju potencijalni izostanak primjerene razine razumijevanja temeljnim procesima i antropogeničnim uzročnim čimbenicima koji dovode do klimatskih promjena. Jedan od očitih uzroka ovog temeljnog nerazumijevanja jest zasigurno izostanak primjerene količine edukativno-informativnih sadržaja i kampanja u hrvatskom javnom prostoru, kako bi se mnoge znanstvene spoznaje u području proučavanja klimatskih promjena učinile razumljivijima široj javnosti. U svakom slučaju, fenomen poricanja klimatskih promjena je višedimenzionalan problem koji sadrži političke, znanstvene, ekonomske, psihološke i mnoge druge aspekte, međutim, [jedan od ustanovljenih načina](#) sustavne borbe protiv takve vrste klimatskog

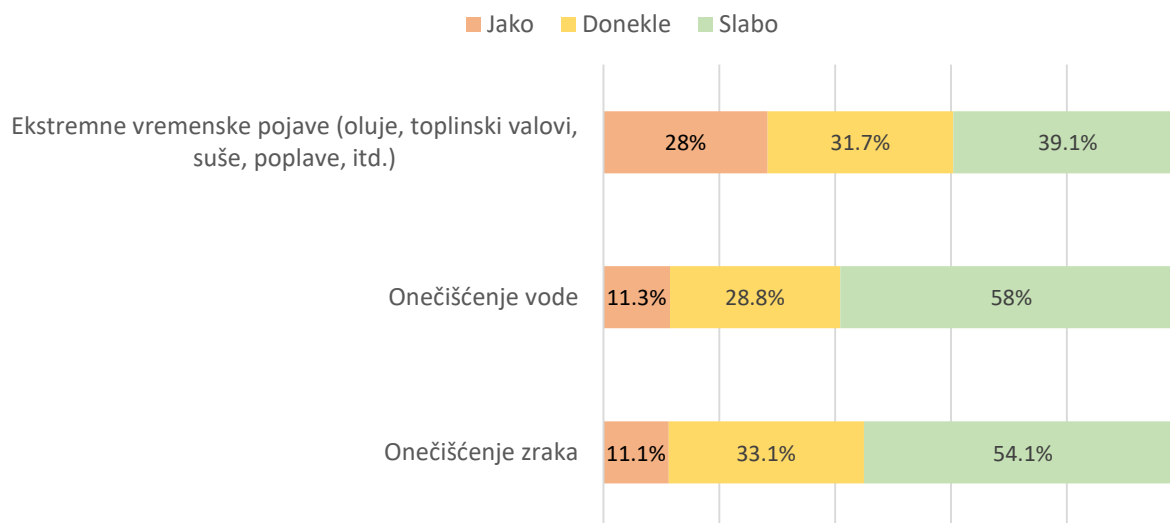
skepticizma jest jasna i jednoznačna komunikacija od strane znanstvene zajednice o postojećem znanstvenom konsenzusu o uzrocima klimatskih promjena, te njezinim štetnim posljedicama, široj javnosti. Sustavno informiranje javnosti kroz formalne i neformalne obrazovne sadržaje te integracija akademske i znanstvene zajednice u javno-zagovaračke procese na svim razinama temeljna je pretpostavka sveobuhvatne i inkluzivne tranzicije ka društvu otpornom na klimatske promjene. U suprotnom, teško je očekivati bolje rezultate u pogledu razumijevanja situacije u kojoj se nalazimo te razumijevanje uzroka i posljedica izazova koji je pred nama.

Kognitivna internalizacija određenih pojavnosti klimatskih promjena ponekad je ograničena samom prirodom komunicirane problematike. U javnom komuniciranju pojma „klimatskih promjena“, te njezinih mnogih aspekata ograničavajući faktor internalizacije dubinskog razumijevanja pa, u konačnici, i razvijanja motivacije za djelovanje, jest percepcija da se klimatske promjene zapravo događaju (ili će se tek dogoditi) u nekoj dalekoj budućnosti, u nekom dalekom kraju svijeta (Stoknes, 2014). Međutim, u Hrvatskoj se već godinama osjećaju mnoge negativne posljedice klimatskih promjena, neke od kojih su prepoznate u klimatskim projekcijama na kojima se temelji postojeća *Strategija prilagodbe klimatskim promjenama u Republici Hrvatskoj za razdoblje do 2040. godine s pogledom na 2070. godinu*. Ove promjene očituju se već godinama, i to, primjerice, kroz značajna smanjenja ljetnih oborina, porast broja sušnih razdoblja, porast srednje prizemne temperature zraka u cijeloj RH za oko 2 °C, produljivanje razdoblja toplinskih valova za više od tjedan dana, kao i povećanje njihovog ukupnog broja itd.

S obzirom na to, ispitanike ovog istraživanja također smo pitali u kojoj mjeri percipiraju neke od negativnih pojava u okolišu koje se smatraju posljedicama klimatskih promjena. Rezultati u grafikonu 7 prikazuju koliko često ispitanici primjećuju navedene pojavnosti u svojem susjedstvu unazad posljednjih 12 mjeseci.

Grafikon 7.

ISKUSTVO ONEČIŠĆENJA I EKSTREMNIH VREMENSKIH POJAVA

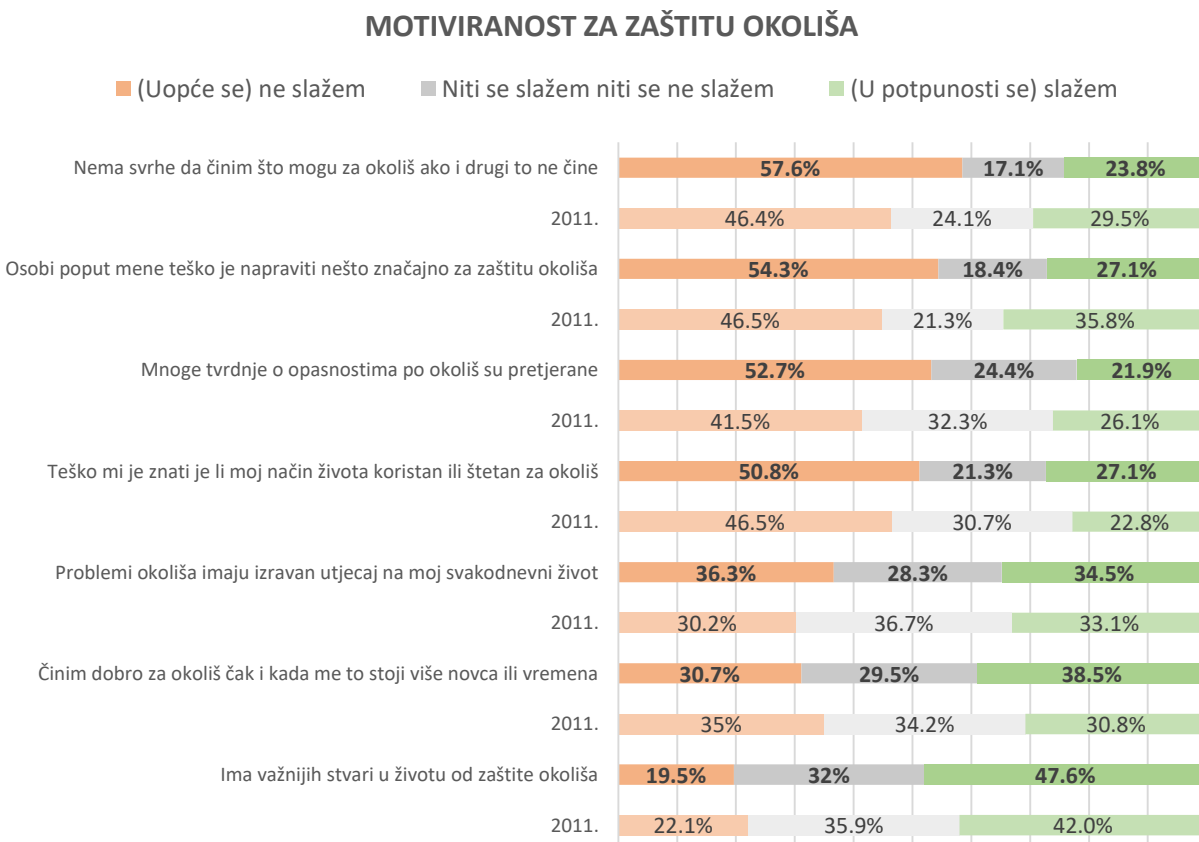

Većina ispitanika izvještuje o slabom razmjeru onečišćenja vode (58%) i zraka (54,1%) u vlastitom susjedstvu unazad 12 mjeseci, uz tek oko trećinu onih kod kojih se takve pojave u susjedstvu pojavljuju donekle, odnosno s tek nešto više od 10% onih kod kojih su takve pojave veoma zastupljene. Iako nipošto ne treba ignorirati nalaz koji ukazuje na činjenicu da u prosjeku **gotovo svaki deseti RH živi u neposrednoj okolini koja je unazad godinu dana bila jako pogođena onečišćenjem zraka i vode**, pri čemu je gotovo trećina svih ispitanika bila donekle pogođena, situacija je značajno drugačija te donekle alarmantnija u pogledu ekstremnih vremenskih pojava, kao što su npr. oluje, toplinski valovi, suše, poplave. Iako temeljem ovakvih podataka nije moguće procijeniti razmjer efekta klimatskih promjena na doživljaje ekstremnih vremenskih pojava, rezultati ipak pokazuju kako je **gotovo trećina ispitanika (28%) unazad posljednjih 12 mjeseci bilo jako pogođeno ekstremnim vremenskim pojavama u vlastitom susjedstvu, dok je istovremeno dvije trećine tj. preostalih 31,7% ispitanika ovim pojavama bila donekle pogođena.**

Motivacijski i bihevioralni čimbenici zaštite okoliša

Prethodno prikazana zabrinutost za stanje u okolišu, određeni stavovi o klimatskim promjenama, te razmjer u kojem smo njima zapravo pogođeni samo su neke od odrednica koje mogu utjecati na individualnu motivaciju za djelovanjem na dobrobit okoliša. Iako je zbog samog opsega i intenziteta klimatskih promjena za njezinu uspješnu mitigaciju i adaptaciju na njezine štetne posljedice ključno isticati potrebu za kolektivnim djelovanjem, određene internalizirane vrijednosti na razini pojedinca zasigurno su važne pretpostavke početnih koraka organiziranog sustavnog djelovanja u svrhu izgradnje društva otpornog na klimatsku krizu. U ovom istraživanju ova motiviranost mjerila se utvrđivanjem stupnja (ne)slaganja s određenim tvrdnjama koje bi mogle označavati upravo prethodno spomenute temeljne motivacijske čimbenike.

Grafikon 8.

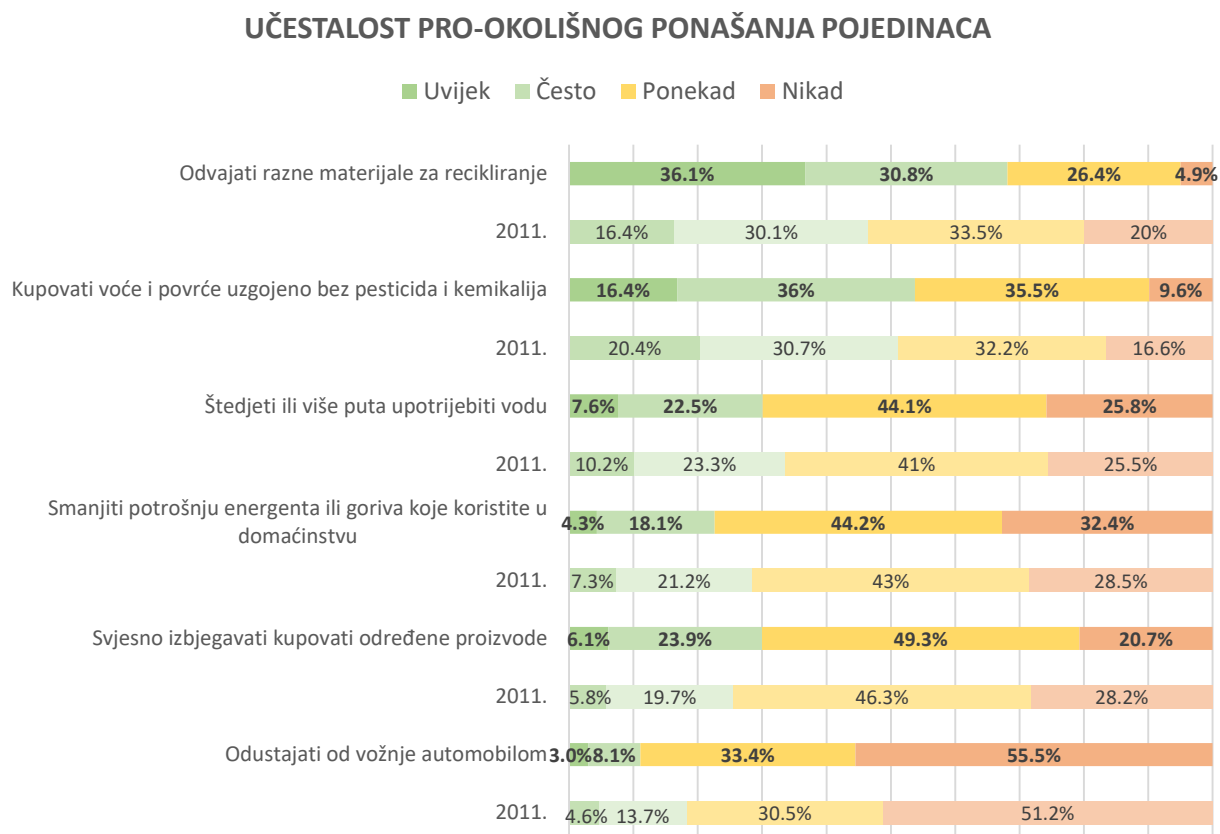
U usporedbi s 2011. godinom, uočljiv je **rast udjela ispitanika koji smatraju da im nije teško napraviti nešto značajno za zaštitu okoliša, pri čemu ti ispitanici u ovom istraživanju čine preko polovice ukupnih ispitanika (54,3%), u usporedbi s prethodnim istraživanjem iz 2011. godine, kada su ti ispitanici bili u manjini, u odnosu na ostale kategorije ponuđenih odgovora.** Istovremeno, u sličnim razmjerima porastao je udio onih koji smatraju *da nema svrhe činiti nešto za okoliš ako to ne rade i drugi*. Nadalje, iz priloženih rezultata vidljivo je kako 2021. godine **više od trećine ispitanika izjavljuje kako čine dobro za okoliš čak i kada za to moraju izdvojiti više vremena ili novca, pri čemu je uočen značajniji porast ovog aspekta osobne motivacije za zaštitu okoliša u usporedbi s istraživanjem od prije deset godina kada je to činilo manje od trećine ispitanika.**

Imajući na umu neke od značajnijih utvrđenih razlika u odnosu na prethodno istraživanje, bitno je istaknuti ipak relativno nepromijenjenu strukturu distribucije promatranih udjela ispitanika kroz odgovore u ostalim varijablama, u kojima promjene uglavnom ostaju na razini statističke pogreške. S obzirom na ovu relativno fiksnu strukturu motivacijskih čimbenika kroz promatrano razdoblje, istaknuta značajnija promjena u udjelu ispitanika koji smatraju da *njima, te osobama poput njih, nije teško učiniti nešto značajno kako bi zaštitili okoliš može, s jedne strane, označavati pojačanu internalizaciju vrijednosti zaštite okoliša u sveukupnoj hijerarhiji vrijednosti kroz proteklo desetogodišnje razdoblje, kao i, s druge strane, promjenu percepcije o dostupnosti društvene i fizičke infrastrukture koja omogućava, to jest olakšava djelovanje u skladu s različitim bihevioralnim aspektima zaštite*. Uzimajući u obzir i nalaz o većoj motiviranosti za dodatna novčana i vremenska ulaganja kako bi se osobno činilo dobro za okoliš, nalazi ovogodišnjeg istraživanja ukazuju na ipak relativno konzistentnu motiviranost građana RH za djelovanje u skladu sa zaštitom okoliša.

Uz samu procjenu o prihvaćanju određenih vrijednosti, ponešto pouzdaniji uvid u spremnost za pro-okolišno djelovanje omogućuje samoprocjena ispitanika o učestalosti određenih aktivnosti koje se često vežu ili pak poistovjećuju s nekim praksama održivosti u svakodnevnom životu. Sljedeći graf prikazuje koliko često, to jest rijetko ispitanici poduzimaju upravo takve radnje

danas, pri čemu je ova učestalost vidljiva i s obzirom na učestalost utvrđenu istraživanjem provedenog 2011. godine.

Grafikon 9.

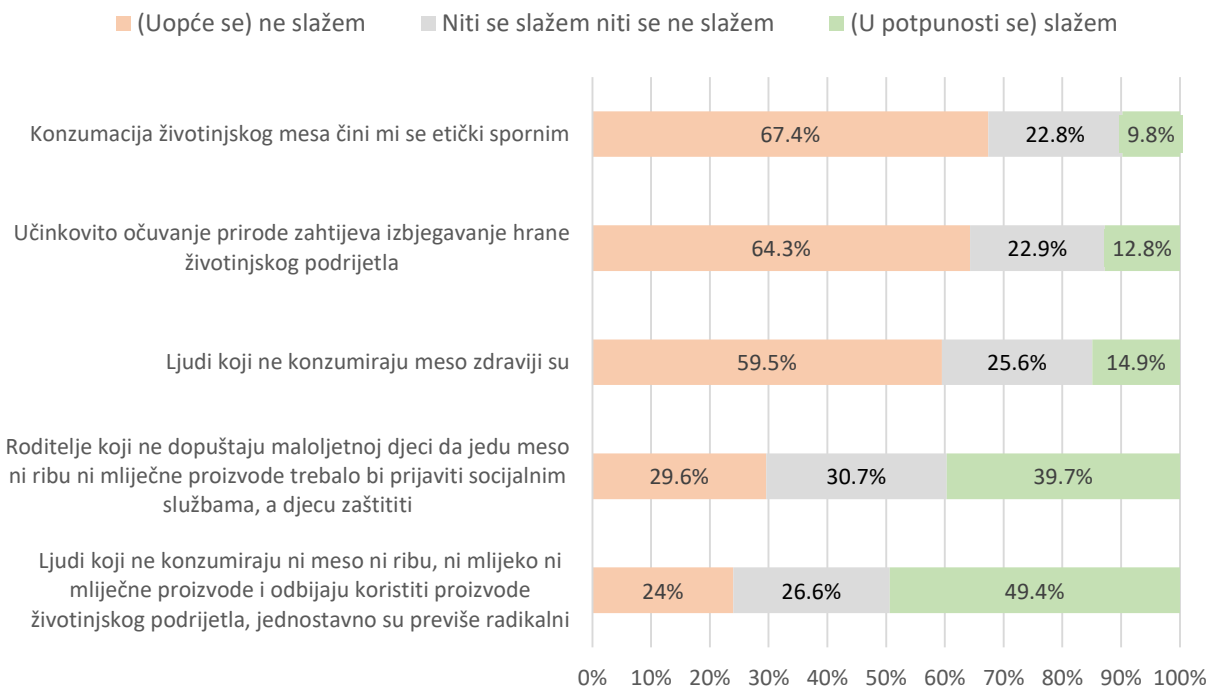
U odnosu na 2011. godinu, ispitanici u relativno podjednakoj mjeri štede ili višestruko upotrebljavaju vodu, te podjednako pokušavaju smanjiti potrošnju energenta ili goriva u domaćinstvu. Kada je riječ o izbjegavanju kupovine određenih proizvoda, u odnosu na 2011. godinu, ispitanici procjenjuju kako u većoj mjeri prakticiraju ovaj aspekt ponašanja koji utječe na okoliš, što je vidljivo kroz relativno značajno smanjenje udjela onih koji izjavljuju kako to ne prakticiraju „nikad“. Također, iako kao i kod kupovine određenih proizvoda struktura odgovora ostaje relativno nepromijenjena u odnosu na 2011. godinu, iz priloženih rezultata vidljivo je da nešto manje ljudi odustaje od vožnje automobilom. Ponašanje koje se odnosi na kupovinu voća i

povrća uzgojenih bez pesticida i kemikalija redistribuiralo se u strukturi kategorija učestalosti i to u smislu smanjenja postotnih bodova u ekstremnim kategorijama učestalosti, to jest uočljivo je smanjenje udjela onih koji odgovaraju s „nikad“, ali i s „uvijek“, dok se udio onih koji odgovaraju „često“ i „ponekad“ donekle povećao. **Najznačajnija promjena uočljiva je u kategoriji odvajanja materijala za recikliranje**, pri čemu je vidljivo više nego dvostruko povećanje udjela (36,1%) ispitanika koji ovo ponašanje prakticira „uvijek“, u odnosu na razine 2011. godine (16,4%), istovremeno, s gotovo četverostrukim padom u kategoriji „nikad“, odnosno pada s 20% ispitanika u 2011. godini na 4,9% ispitanika u 2021. godini.

Ovim istraživanjem se također nastojalo zasebno zahvatiti jednu specifičnu kategoriju pro-okolišnog ponašanja, a to su prehrambene navike. Znanstvenicima su već godinama poznati razmjeri štetnih posljedica koje, primjerice, uzgoj stoke ima na okoliš i klimu. Proizvodnja mesa povezuje se s 18% ukupnih globalnih emisija plinova, a brojne štetne posljedice uočene su kroz utjecaj na gubitak bioraznolikosti, prvenstveno kroz prenamjenu korištenja tla, negativne utjecaje na kvalitetu vode, a industrijska proizvodnja mesa također je povezana s brojnim negativnim socioekonomskim pojavama, kao što je siromaštvo i gubitak prihoda (Stoll-Kleemann & O'Riordan, 2016). U tom smislu, [odabir onoga što jedemo ima značajan utjecaj na smanjenje ukupnog ugljičnog otiska](#) naših prehrambenih režima, pri čemu prehrana utemeljena na biljnim proizvodima ima značajnije manji ugljični otisak od prehrane utemeljene na mesu i mliječnim proizvodima. S obzirom na to, a imajući također na umu etičke dileme povezane sa suvremenim sustavima proizvodnje i potrošnje mesa te brojne zdravstvene prednosti prehrambenih režima smanjenog unosa i potpunog izbjegavanja mesa, mesnih i mliječnih proizvoda, određena promjena u prehrambenim navikama i sustavima proizvodnje i potrošnje hrane potrebna je kako bi se značajno smanjile emisije stakleničkih plinova na vrijeme, te u konačnici izgradilo pravednije, zdravije i otpornije društvo.

Grafikon 10.

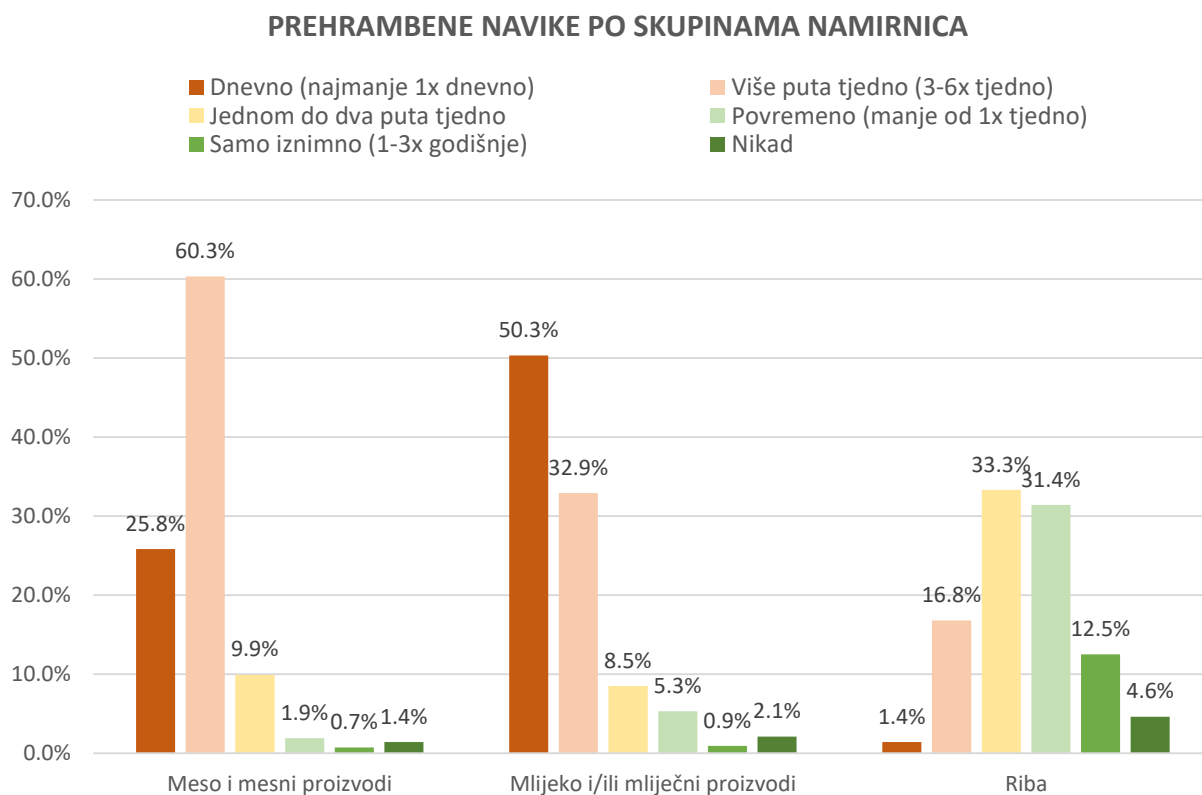
STAVOVI O KONZUMACIJI MESA

U priloženoj tablici prikazani su odgovori na pitanja kojima se nastojalo ispitati određene stavove ispitanika povezane s prehranom općenito, specifično konzumacijom mesa, te neke stavove koje dovode u vezu zaštitu okoliša i prehrambene navike. U pogledu raznih stavova o prehrani, ispitanici se u velikoj mjeri, uglavnom dvotrećinskoj, ne slažu kako je konzumiranje mesa etički sporno (67,4%), dok, slično, u prosjeku gotovo svaki osmi ispitanik/ica smatra kako je izbjegavanje hrane životinjskog podrijetla nužno za zaštitu okoliša, pri čemu se gotovo dvije trećine (64,3%) ispitanika (uopće) ne slaže s tom tvrdnjom. Također, među ispitanicima uglavnom ne postoji uvjerenje kako su ljudi koji konzumiraju meso i mesne proizvode zdraviji, pri čemu u određenoj mjeri to smatra tek oko 15% ispitanika. Istovremeno, polovica ispitanih procjenjuje prehrambeno-konzumerističku komponentu veganstva, shvaćenu kao odbijanje konzumacije i korištenja proizvoda životinjskog podrijetla, suviše radikalnom. Ovi rezultati jasno pokazuju kako

građani RH ne prepoznaju utjecaj konzumacije hrane životinjskog podrijetla na zaštitu prirode i klimu, te da u velikoj mjeri odbacuju zdravstvene i etičke argumente koji podupiru reorijentaciju na smanjenje konzumacije mesa i mesnih proizvoda u svojim prehranbenim navikama, kako bi se smanjili negativni utjecaji pretjerane konzumacije mesa i mesnih proizvoda na vlastito zdravlje i na okoliš.

Grafikon 11.

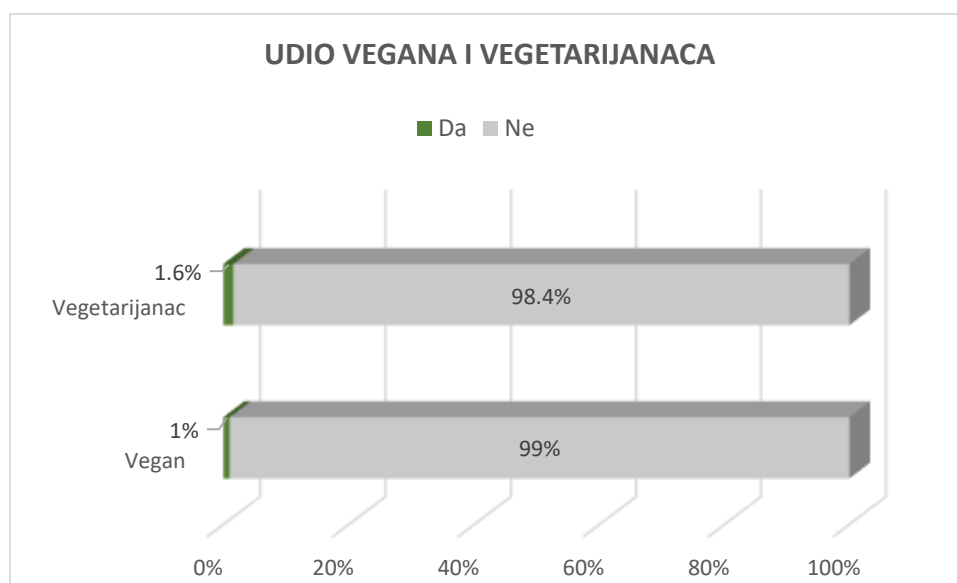

Iz priloženih podataka vidljivo je da **preko 60% ispitanih konzumira meso više puta (3-6x) tjedno, dok čak četvrtina ispitanih konzumira meso i mesne proizvode najmanje jednom dnevno.** Kumulativno gledajući, tek 4% ispitanika konzumira meso i mesne proizvode povremeno, samo iznimno, tj. nikad. Od navedenih prehranbenih skupina mlijeko i/ili mliječni proizvodi se najčešće

konzumiraju na dnevnoj bazi, što izjavljuje preko polovice ispitanika (50,3%). Oko trećine ispitanika izjavljuje kako te proizvode konzumira više puta tjedno. Ribu ispitanici najčešće konzumiraju jednom do dva puta tjedno, što izjavljuje trećina ispitanika, dok otprilike preostala trećina (31,4%) izjavljuje kako ribu konzumira tek povremeno (manje od 1x tjedno).

Da prehrabene navike prate određene stavove koje ispitanici imaju o prehrani, točnije, o konzumaciji mesa i mesnih proizvoda, razvidno je uvidom u rezultate prikazane gornjim grafom. Takvi rezultati, su u kontekstu klimatskih promjena zabrinjavajući, te u zdravstvenom smislu podjednako poražavajući kao i rezultati [nacionalnog istraživanja o prehrabenenim navikama odrasle populacije](#) iz 2018. godine, temeljem koje su ustanovljeni određeni razlozi za brigu u pogledu prehrabenenih navika Hrvatica i Hrvata, kao što su prekoračenja u svim preporučenim količinama dnevnih unosa organskih nutrijenata, pri čemu su izvori bjelančevina najčešće svinjsko meso, a izvori masti biljna ulja, ali i životinjske masnoće. U pogledu posebnih režima prehrane, istim istraživanjem na 2002 ispitanika utvrdilo se da se tek 0,1% ispitanika identificira veganima, dok je vegetarijanaca bilo 0,8%. Ovim istraživanjem ipak je utvrđeno nešto više onih koji se izjašnjavaju kao vegani ili vegetarijanci, što je vidljivo iz sljedećeg grafikona.

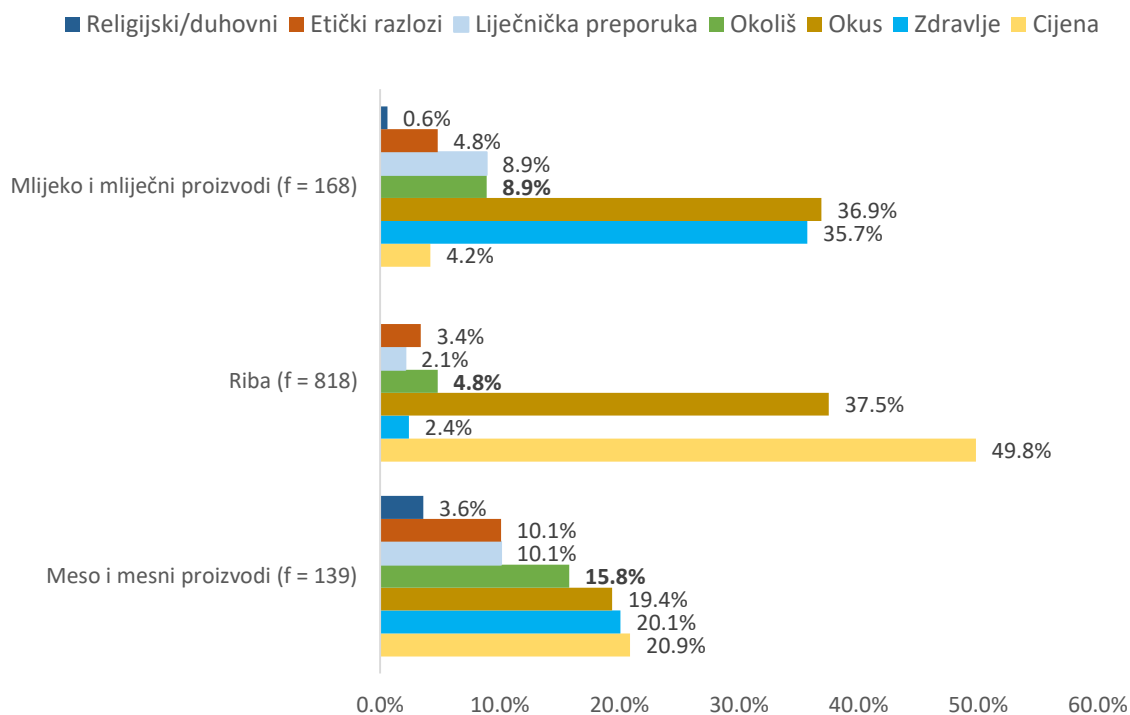
Grafikon 12.

Od posebnog značaja za ovo istraživanje bilo je istražiti specifične razloge neučestale konzumacije mlijeka i mliječnih proizvoda, ribe te mesa i mesnih proizvoda. Pritom, neučestala konzumacija odnosi se na konzumiranje navedenih prehrambenih skupina jednom ili dva puta tjedno, ili rjeđe od toga, ili nikada. Donji grafikon prikazuje udio ispitanika koji identificiraju jedan od sedam ponuđenih razloga, pri čemu su također prikazane frekvencije (f) pojavljivanja ispitanika koji neučestalo konzumiraju određene prehrambene skupine. Iz priloženih rezultata vidljivo je kako **razlozi povezani sa zaštitom okoliša**, čiji su udjeli ispitanika u definiranoj strukturi razloga prikazani zelenim horizontalnim stupcem, **nisu prevladavajući razlozi neučestale konzumacije kroz sve tri promatrane kategorije prehrambenih skupina**. Pritom, za kategoriju mesa i mesnih proizvoda primjetno je da relativno veći udio ispitanika (15,8%) odabire razloge povezane sa zaštitom okoliša, pri čemu su te razine za mlijeko i mliječne proizvode te ribu znatno manje.

Grafikon 13.

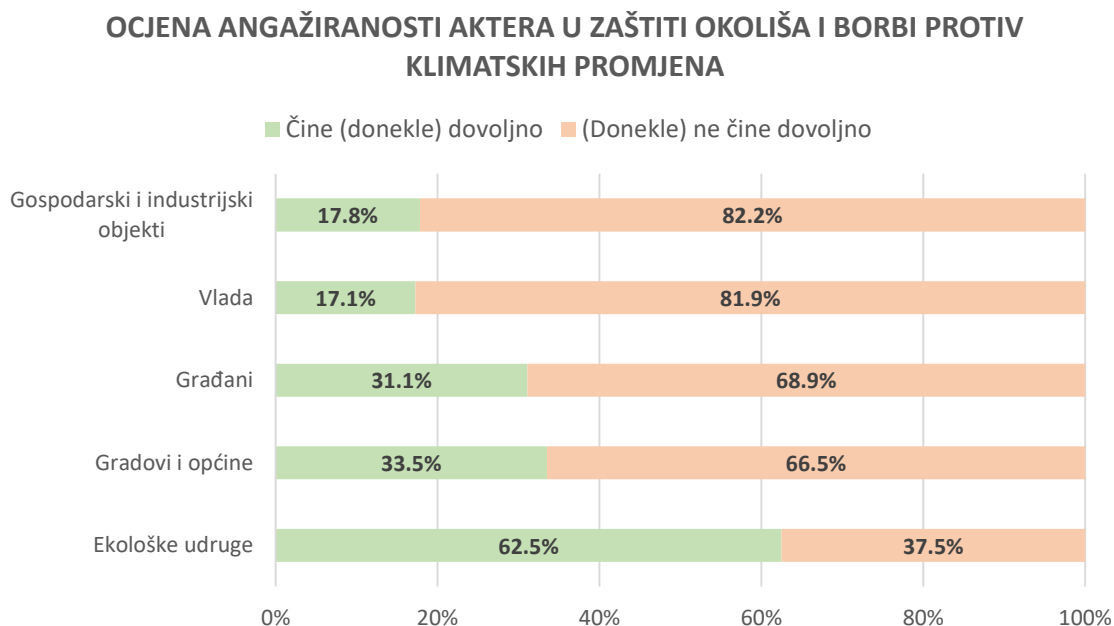
RAZLOZI NEUČESTALE KONZUMACIJE ODREĐENIH PREHRAMBENIH SKUPINA

Osobna motivacija i prakticiranje aktivnosti usmjerenih na općenitiji pojam „zaštite okoliša“ samo su neki od pokazatelja temeljem kojih možemo procjenjivati stvarno stanje razvijenosti nečega što u širem smislu možemo smatrati kulturom zaštite okoliša i održivosti u domaćem kontekstu. Naravno, ono što se „za okoliš“ doista čini, te ono što se u tom smislu percipira unutar domene realnih (percipiranih) mogućnosti ovisi ne samo o pristupu koji se u ovom slučaju može nazvati „bottom-up“, to jest ne ovisi isključivo o motivaciji samoorganiziranih pojedinaca koji određene interese stječu, dijele, komuniciraju i ostvaraju kroz organizirane kolektivne poduhvate. Ono što je nekom društvu stvarno dostižno u smislu konceptualizacije i provedbe specifičnih strategija za borbu protiv klimatskih promjena također ovisi o kapacitiranosti upravljačkih struktura i njihovih institucija da prepoznaju postojeće rizike, te da osnažuju postojeće te izgrađuju i razvijaju nove mehanizme otpornosti na klimatsku krizu.

U tom smislu, kriza s kojom smo suočeni zahtijeva zazivanje sinergijskih napora između tzv. „top-down“ i „bottom-up“ pristupa organiziranog djelovanja, između različitih aktera čija se ranjivost na krizu ne očituje na isti način te koji se razlikuju, između ostalog, i prema percipiranom stupnju odgovornosti te institucionalne kapacitiranosti za provedbu tranzicijskih strategija i politika. U tom smislu, te u nastojanju da se istraži percepcija o tome koliko određeni akteri (ne) doprinose postojećim adaptacijskim i mitigacijskim naporima, grafikon 13 prikazuje u kojoj mjeri ispitanici smatraju da određeni akteri na domaćoj javnoj sceni (ne) čine dovoljno u borbi protiv klimatskih promjena i strategijama usmjerenih ka zaštiti okoliša.

Grafikon 14.

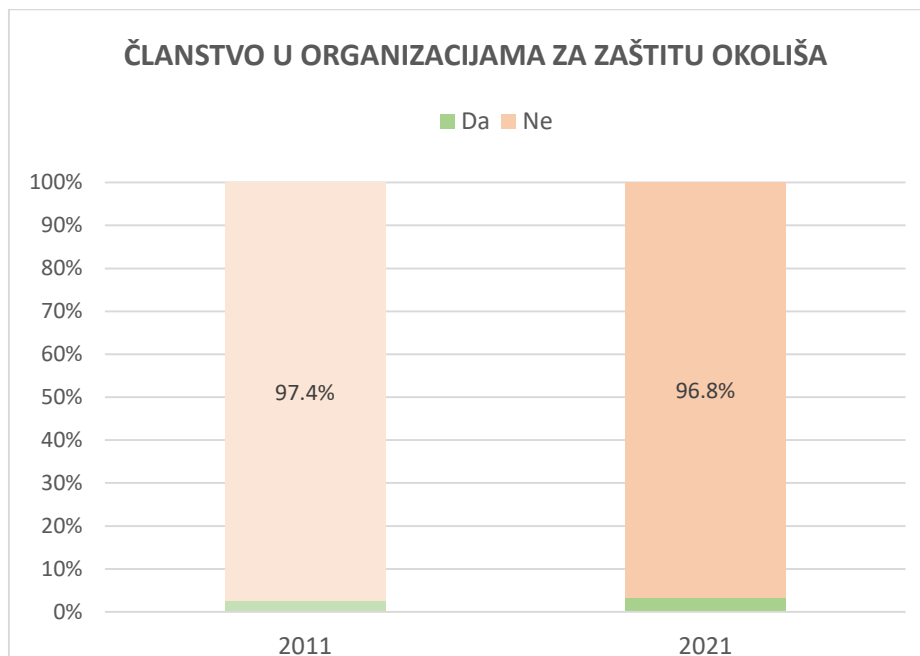

Iako rezultati za ovaj set pitanja nisu dostupni temeljem istraživanja provedenog prije deset godina, iz priloženog grafa je vidljivo kako **ispitanici danas uglavnom smatraju da gotovo svi akteri uključeni u navedene aktivnosti, uključujući ekonomske i proizvodne subjekte, Vladu, građane, te gradove i općine, ne čine dovoljno**. Pritom, ispitanici smatraju da najmanje čini Vlada

(tek 17,1% smatra da čini dovoljno ili donekle dovoljno), a zatim gospodarski i industrijski subjekti (17,8% onih koji smatraju da čine dovoljno ili donekle dovoljno). Tek oko trećine ispitanika smatra da gradovi i općine čine (donekle) dovoljno, a najbolju ocjenu angažiranosti dobile su ekološke udruge u RH, za koje gotovo dvije trećine građana (62,5%) smatra da čine dovoljno u pogledu zaštite okoliša i borbi protiv klimatskih promjena. U kontekstu niže ocjene koju ispitanici daju svim drugim akterima, ovaj rezultat je svakako vrijedan isticanja, te djelomično zasigurno svjedoči o prepoznatom višegodišnjem javnom djelovanju te rastućoj ekspertizi i vodstvu organizacija civilnog društva koja se bave pitanjima okoliša i klimatskih promjenama u domaćem kontekstu.

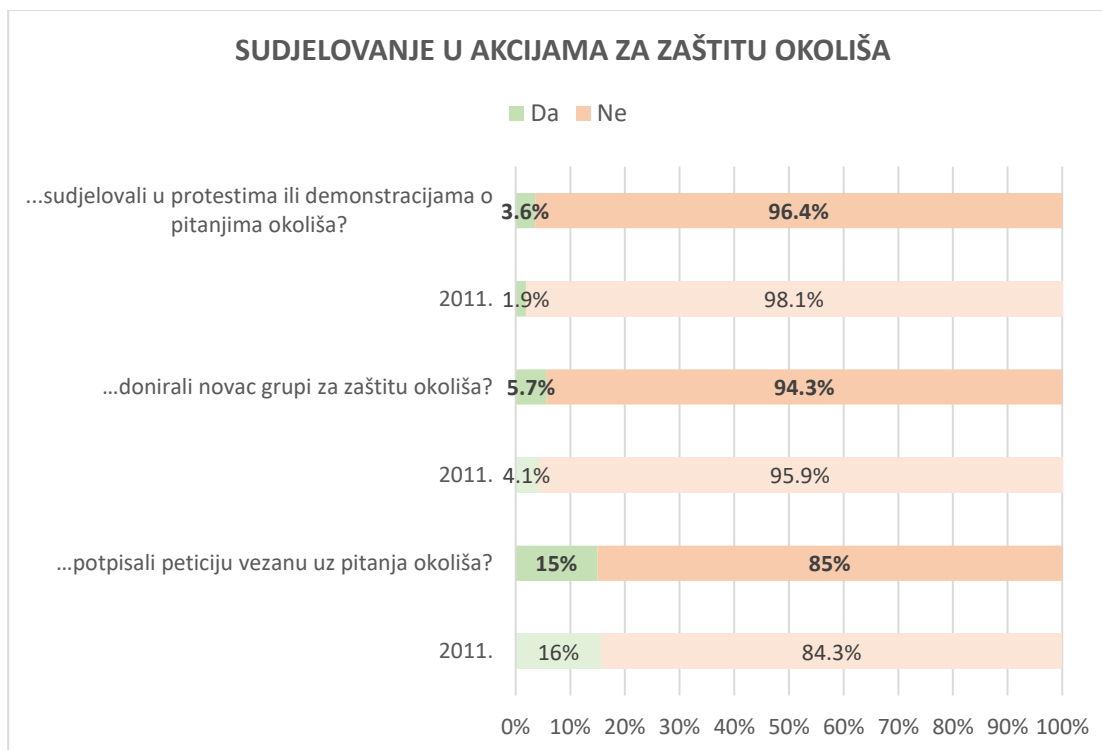
Međutim, iako bi takav zaključak bio doista ohrabrujuć u nastojanju da se ustanovi jačanje demokratskih procesa i institucija u RH, te iako bi, kao takav, bio osnažujući čimbenik za postojeće i buduće OCD-ove angažiranim u svim područjima društvenog djelovanja, ovi rezultati u određenoj mjeri zasigurno upućuju na to kako su ispitanici, u nedostatku boljih opcija, to jest s obzirom na nedostatak iskazanog povjerenja u ostale aktere, vjerojatno procijenili da su „ekološke udruge“, sudeći i prema samoj nomenklaturi ove kategorije odgovora, najkompetentnije, a onda i najangažiranije na području zaštite okoliša i borbe protiv klimatskih promjena. Iako takvi zaključci zahtijevaju dodatna istraživanja koja bi informiranije zaključivala o stavovima spram OCD-a u Hrvatskoj općenito, a onda i o „ekološkim udrugama“, ovakvo razmatranje se donekle može poduprijeti nalazom ovog istraživanja o članstvu ispitanika u organizacijama za zaštitu okoliša. Naime, ovogodišnjim istraživanjem **ustanovljena je standardno niska stopa članstva u ekološkim OCD-ovima i ostalim udruženjima koje se bave zaštitom okoliša**, pri čemu ni globalni rast relevantnosti tematike klimatskih promjena i zaštite okoliša unazad deset godina nije rezultirao povećanjem članova u ovim po nizu parametara ključnim organizacijama, koji su, prema raznim izvorima često identificirane kao ključne institucije u procesima implementacije politika zaštite okoliša (Bernauer i sur. 2016).

Grafikon 15.

Zaključak da među ispitanicima, to jest građanima RH vlada niska razina participiranja u organiziranim oblicima pro-okolišnog djelovanja dodatno se može poduprijeti odgovorima ispitanika na pitanja o tome jesu li u posljednjih pet godina sudjelovali u nekim od ponuđenih i najučestalijih oblika kolektivnih napora za zaštitu okoliša i klime. Grafikon 15 u tom smislu pokazuje kako slabo članstvo u organizacijama za zaštitu okoliša prati niska učestalost u drugim oblicima organiziranih djelovanja koja ipak ne zahtijevaju članstvo u organizacijama koje u takvim akcijama sudjeluju.

Grafikon 16.

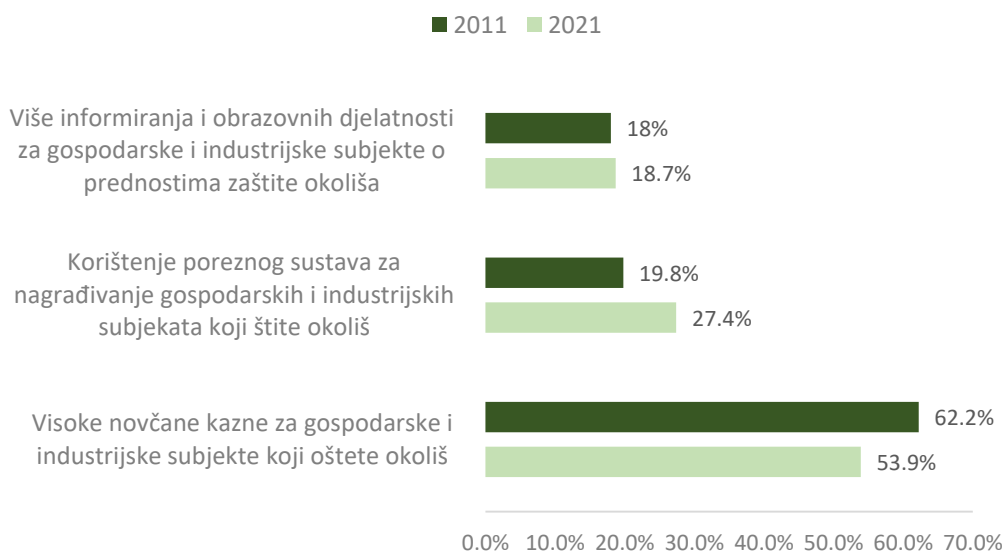
U odnosu na 2011. godinu, struktura sudjelovanja u organiziranim akcijama za zaštitu okoliša ostaje relativno nepromijenjena. Uočljiv je nešto manji udio onih koji su tijekom posljednjih pet godina potpisali peticiju vezanu uz pitanja okoliša (pad za jedan postotni bod u odnosu na 2011. godinu), dok je uočeno nešto veće sudjelovanje u protestima ili demonstracijama o pitanjima okoliša (rast za 1,7 postotni bod). Ipak, **najznačajniji nalazi ovog seta pitanja zasigurno su nepromijenjene i iznimno niske razine sudjelovanja u definiranim kategorijama organiziranih djelovanja usmjerenih ka zaštiti okoliša.**

Još jedan aspekt procjene onoga što se može učiniti u pogledu zaštite okoliša u Hrvatskoj moguće je preko percepcije ispitanika o tome kako bi se trebalo postupati u smislu što ekstenzivnijeg uključivanja gospodarskih i industrijskih subjekata, ali i pojedinaca te njihovih obitelji u zaštitu

okoliša u RH. U tom smislu, od ispitanika smo kroz dva odvojena pitanja tražili da od tri navedena pristupa odaberu jedan za koji oni osobno smatraju da bi bio najbolji.

Grafikon 17.

PREFERIRANI OBLICI INTERVENCIJE U EKONOMIJU

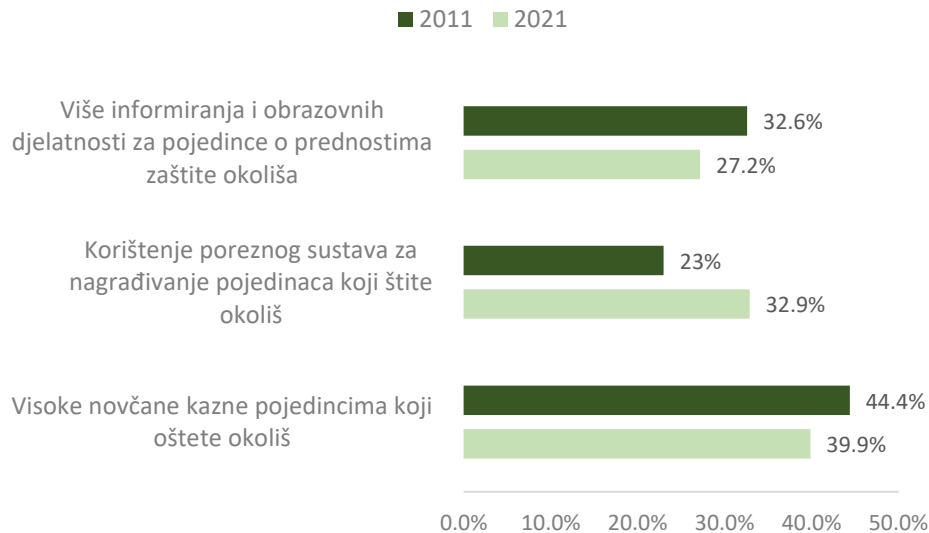

Iako ispitanici još uvijek većinski preferiraju (53,9%) instrumente financijske penalizacije za ekonomske subjekte čije djelovanje oštećuje okoliš, sve više ispitanika podržava pristup porezne stimulacije kako bi se ekonomske aktere uključilo u djelovanje usmjereno ka zaštiti okoliša. Razina podržavanja pristupa usmjerenog na programe informiranja i edukacije za gospodarske i industrijske subjekte stagnira u odnosu na 2011. godinu. Pritom, korisno je prisjetiti se prethodnih rezultata o percipiranoj angažiranosti različitih aktera, pri čemu preko 80% ispitanika procjenjuje da Vlada te ekonomski subjekti uglavnom ne čine dovoljno po pitanju zaštite okoliša i borbe protiv klimatskih promjena. Takvi rezultati mogu sugerirati potencijalno visoka očekivanja od ekonomskih subjekata, temeljem veće razine odgovornosti koju inicijalno pripisuju ovim akterima. Rezultati pitanja o preferiranim oblicima državne intervencije u hrvatsku

ekonomiju, doduše, možda ukazuju na jedno od potencijalnih rješenja za niske razine njihovog angažmana, pa, u tom smislu, prikazani rezultati donekle i ukazuju na određeni stav ispitanika o tome što bi vlast trebala poduzeti prema ekonomskim subjektima u Hrvatskoj kako bi ih učinila angažiranijima u borbi protiv klimatskih promjena i zaštiti okoliša. Iako detaljniji uvidi u dinamiku odnosa državnih institucija i ekonomskih aktera u kontekstu zaštite okoliša i borbe protiv klimatskih promjena zahtijevaju kompleksnije i opsežnije instrumente kojima bi primjerenije mogli informirati potencijalne zaključke o stavu hrvatskih građana spram odnosa države i ekonomije, ovi rezultati u određenoj mjeri nagovještavaju od strane ispitanika percipiranu važnost uloge ekonomskih procesa i aktera u kontekstu borbe protiv klimatskih promjena.

Grafikon 18.

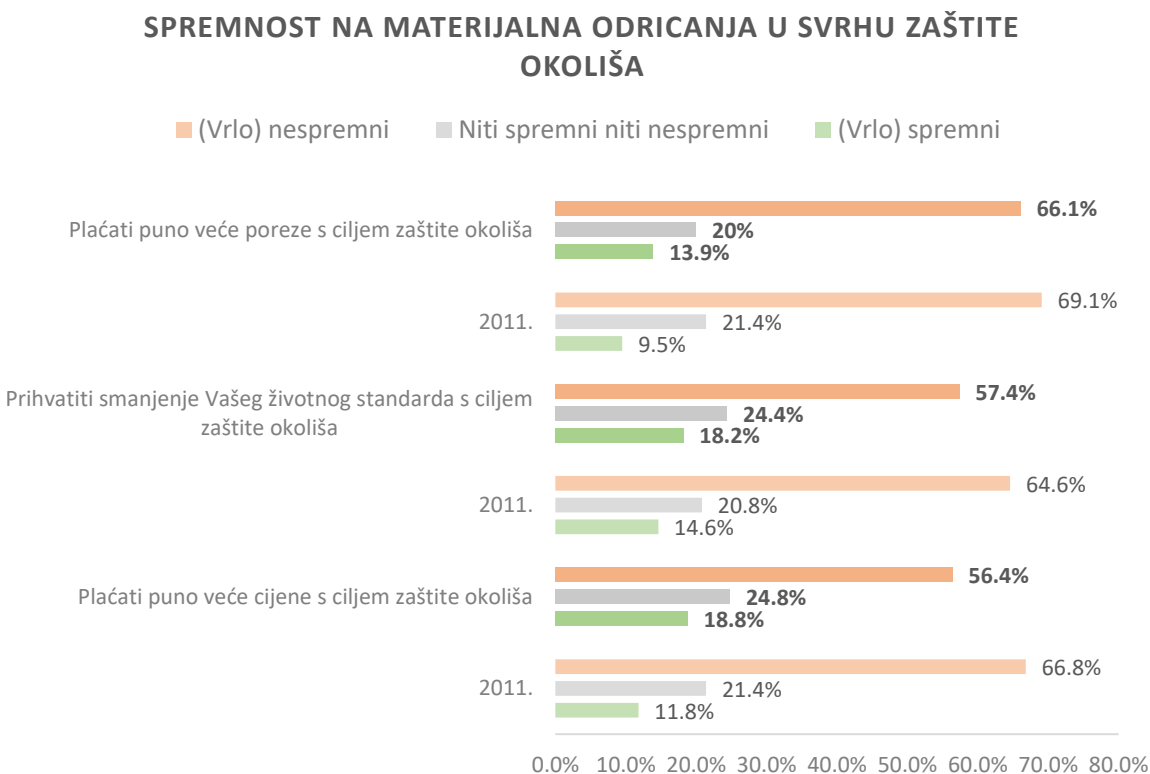
PREFERIRANI OBLICI INTERVENCIJE U PONAŠANJE POJEDINACA

Kada su u pitanju pojedinci i njihove obitelji, ispitanici također preferiraju (39,9%) mehanizam novčanog kažnjavanja kako bi se ti akteri uključili u zaštitu okoliša u RH, iako, za razliku od prethodno prikazanog slučaja ekonomskih subjekata, razine iz 2021. relativno stagniraju u

odnosu na razine iz 2011. Također, slično kao i kod ekonomskih subjekata, uočljivo je i relativno značajno povećanje razine podržavanja poreznog sustava kako bi se nagradili pojedinci koji štite okoliš, dok je podržavanje edukativnih i informativnih akcija na nižim razinama nego li u 2011. godini. Općenito gledajući, za 2021. godinu primjetnija je pravilnija raspodjela ispitanika u smislu preferiranja različitih oblika poticaja za pro-okolišnim djelovanjem na razini obitelji i pojedinaca, dok je u 2011. godini ipak nešto izraženiji stav da je najbolji način uključivanja pojedince i obitelji u zaštitu okoliša kroz novčano kažnjavanje.

Grafikon 19.

Još jedna dimenzija motiviranosti za zaštitu okoliša koja dodatno propitkuje o motiviranosti ispitanika određenim ekonomskim elementima te o spremnosti na materijalna odricanja za cilj

zaštite okoliša, prikazana je u gornjem grafikonu. U tom pogledu, vidljivo je kako su **građani RH u relativno podjednakoj mjeri nesprenni prihvatiti smanjenje životnog standarda i plaćanje puno većih poreza (više od dvije trećine ispitanika je nesprenno za ovakva odricanja), dok su istovremeno relativno spremniji plaćati više cijene, za što je ipak spremno tek manje od jedne petine ispitanika.**

Okoliš i ekonomski rast

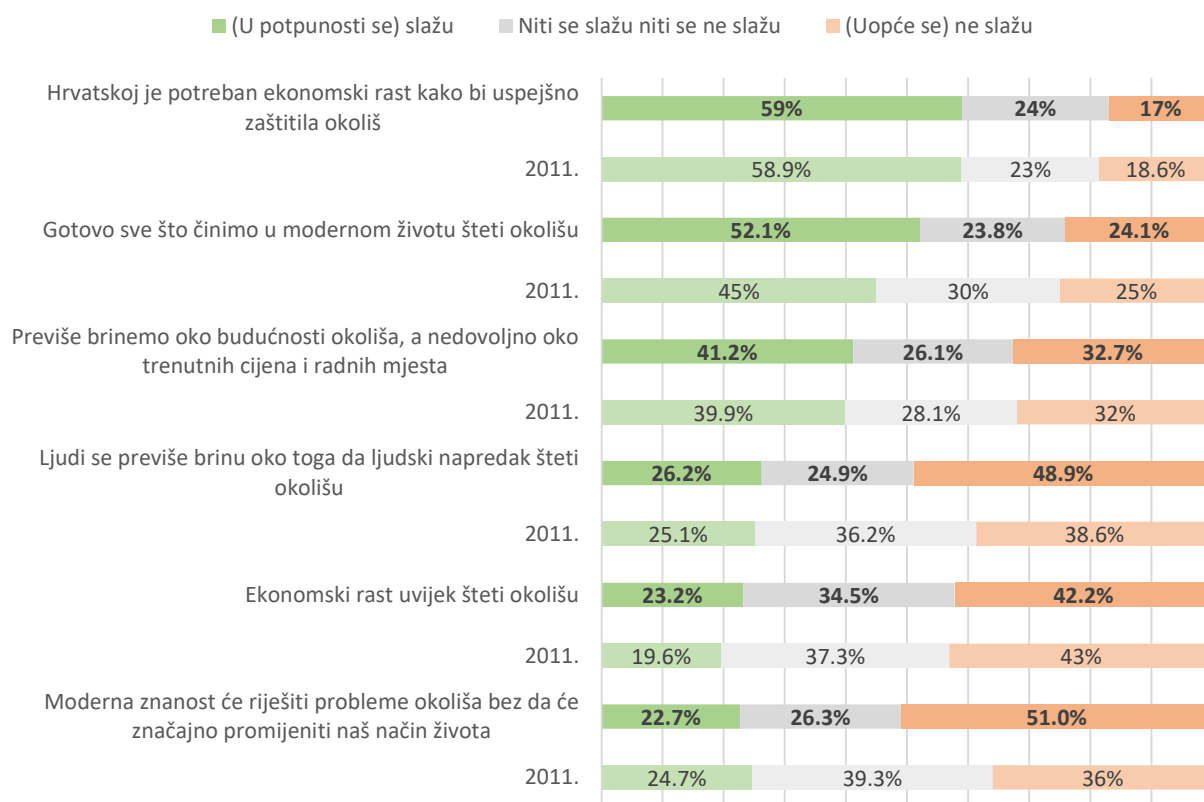
Sve je više dokaza da je gospodarski rast neekonomičan, nepravedan, ekološki neodrživ i da ne povećava opću dobrobit (D'Alisa i sur., 2016.). Stoga, kako navode Kothari i sur. (2014.), “zelena ekonomija” i “održivi razvoj”, modeli su koji se temelje na gospodarskom rastu, pa stoga ne treba čuditi da nisu uspjeli proizvesti adekvatan konceptualni i politički okvir za izazove klimatske krize. Jedan od glavnih previda ovih modela jest da se oba pristupa temelje na neoklasičnoj ekonomskoj teoriji, koja ekonomski rast „odvaja“ (eng. *de-couples*) od prirodno-resursne baze na kojoj počiva, naravno, pri odgovarajućim razinama učinkovitosti iskorištavanja resursa i smanjenog onečišćenja okoliša koje rezultira proizvodnim procesima.

Međutim, sve je teže opravdano tvrditi, ako je to ikako moguće, da se ekonomski rast, koji se najčešće prepoznaje kao rast BDP-a, ikada može apsolutno i trajno odvojiti od rasta iskorištavanja materijalne baze na kojoj počiva, a onda i rasta emisija stakleničkih plinova. Štoviše, u svojoj opsežnoj empirijskoj analizi učinaka gospodarskog rasta na emisije CO₂, Schroeder i Storm (2020.) otkrivaju da iako CO₂ emisije temeljene na proizvodnji i gospodarski rast pokazuju znakove odvajanja, emisije CO₂ temeljene na potrošnji rastu s porastom BDP-a per capita. Kao što njihova analiza zaključuje, ovi nalazi barem zahtijevaju rekonceptualizaciju „razdvajanja“, budući da prenošenje ugljično intenzivnih ekonomskih aktivnosti u zemlje s niskim dohotkom prikriva stvarnog pokretača povećanja emisija CO₂, a to je rast potrošnje. Ovi nalazi, zajedno s mnogim drugim, pokazuju da je održivija budućnost vođena politikama usmjerenim na ekonomski rast, najčešće potpuno neizvediva.

Neka od tih razmatranja podupiru teoriju, kulturu i socio-političku praksu “odраста” od njezinog začetka 1970-ih godina prošlog stoljeća. Odrast, kao teorija, je kritika ekonomskog rasta, kapitalizma i komodifikacije društvenih artefakata i socio-ekoloških usluga (D 'Alisa i sur., 2016.). Kao pokret, degrowth naglašava potrebu za strukturnom reorganizacijom društvenih metabolizama, koji se najjednostavnije može definirati kao oblik ljudski kontroliranih energetskih i materijalnih tokova između (i unutar) društava i prirode (Molina i Toledo, 2014.) i njihovih odgovarajućih sociometaboličkih praksi, kako bi se postigla opće blagostanje unutar fizičkih ograničenja planeta. U tom smislu, od velikog značaja za ovu analizu bilo je ponovno ispitati određene stavove građana RH o ekonomskom rastu te vidjeti kako građani procjenjuju ulogu rasta u predstojećim naporima u borbi protiv klimatskih promjena i kapacitet rasta za osiguravanje kvalitete prirodnog i društvenog okoliša za sadašnje i buduće generacije.

Grafikon 20.

EKONOMSKI RAST I ZAŠTITA OKOLIŠA

Gledano za 2021. godinu, **više od polovice (59%)** ispitanika **smatra da je Hrvatskoj potreban ekonomski rast kako bi uspješno zaštitila okoliš**, dok se istovremeno preko 40% ispitanika (u potpunosti) slaže da se previše brinemo oko budućnosti okoliša, a nedovoljno oko trenutnih cijena i radnih mjesta. Ovo **svojevrsno prioritiziranje ekonomskog rasta nad pitanjima zaštite i budućnosti okoliša**, te u ovoj analizi pretpostavljenog nerazumijevanja negativnog utjecaja kojeg ekonomija rasta ima na stanje u klimi i okolišu još jednom se potvrđuje kroz visoku razinu (42,2%) neslaganja s tvrdnjom da ekonomski rast uvijek šteti okolišu. Potvrda ovog nerazumijevanja donekle se dodatno može očitati u kritici koju ispitanici neizravno upućuju razvojnim tekovinama modernosti, neke od kojih su povijesno gledajući i ekonomija rasta te njoj korespondirajuće kulturne i političko-društvene institucije. Ova potencijalna kritika sastoji se u istovremenom (ne)prihvatanju dvaju tvrdnji, naime, u većinskom slaganju s tvrdnjom da gotovo sve što činimo u modernom životu šteti okolišu (52,1%), te u istovremenom većinskom neslaganju (51%) s tvrdnjom da će moderna znanost riješiti probleme okoliša bez da će značajno promijeniti naš način života.

Međutim, ovdje vrijedi istaknuti kako su, gledajući komparativno, razlike u odnosu na 2011. godinu male, što znači da struktura odgovora ostaje relativno nepromijenjena. S time na umu, u usporedbi s 2011. godinom, ispitanici u ponešto većoj mjeri smatraju da ekonomski rast i moderan način života šteti okolišu, dok istovremeno nešto više ispitanika ipak procjenjuje da je Hrvatskoj potreban ekonomski rast kako bi uspješno zaštitila okoliš. **Najveća promjena jest u porastu neslaganja s tvrdnjom da će moderna znanost riješiti probleme okoliša bez značajne promjene u načinu života, te u porastu neslaganja s tvrdnjom da ljudi previše brinu oko toga da ljudski napredak šteti okolišu.**

Grafikon 21.

STAVOVI O KLIMATSKIM PROMJENAMA, ZAŠTITI OKOLIŠA I EKONOMSKOM RASTU

Za razliku od prethodnih rezultata, uvidom u odgovore na priloženi set pitanja očituje se kritičnost ispitanika prema ekonomskom rastu, tj. ispitanici se u pravilu, te u velikoj mjeri slažu s ključnim tvrdnjama koje predstavljaju odmak od dominantne paradigme ekonomskog rasta i eksploatacije prirodnih resursa na kojoj se temelji, što je nadopunjeno sa slaganjem s tvrdnjama koje naglašavaju brigu za trenutno stanje prirodne okoline i buduće životne uvjete nadolazećih generacija. Kritika ekonomskog rasta prvenstveno se očituje u slaganju s tvrdnjom da moramo živjeti dobro neovisno o ekonomskom rastu (slaganje = 74,2%), a posredno i preko podjednako visokog (71,8%) slaganja s tvrdnjom da ne smijemo konzumirati više resursa nego što je moguće prirodno obnoviti, što se može shvatiti kao kritika modela globalne ekonomije rasta utemeljenog na ekstrakciji neobnovljivih izvora energije kao što su fosilna goriva. Ova kritika uočljiva je uvidom u nešto manji, ali ipak značajni udio ispitanika koji se slaže (44,2%) s tvrdnjom kako su prirodne granice rasta na kojima se industrijalizirani svijet temelji odavno dosegnute, a neke i prekoračene. Ako se ove spoznaje promatraju sa značajnom razinom slaganja (61,1%) s tvrdnjom da možemo riješiti probleme u okolišu kroz temeljitu transformaciju naših sustava proizvodnje i životnog stila općenito, kao i s visokom razinom slaganja (60,2%) s tvrdnjom kako moramo biti spremni na promjene u životnom standardu kako bi zaštitili prirodnu osnovu našeg preživljavanja, zahtjev za temeljitom promjenom dominantnog modela globalne ekonomije, kao i za promjenom modela ekstrakcije i iskorištavanja prirodnih resursa na kojem takva ekonomija počiva postaje očitiji. Ova spremnost, doduše, ne očituje se izravno kroz spremnost na smanjenje u prihodima i mogućnostima za osobnu potrošnju, što ne priželjkuje oko 40,7% ispitanika, čak i kada očekivano smanjenje rezultira s više slobodnog vremena.

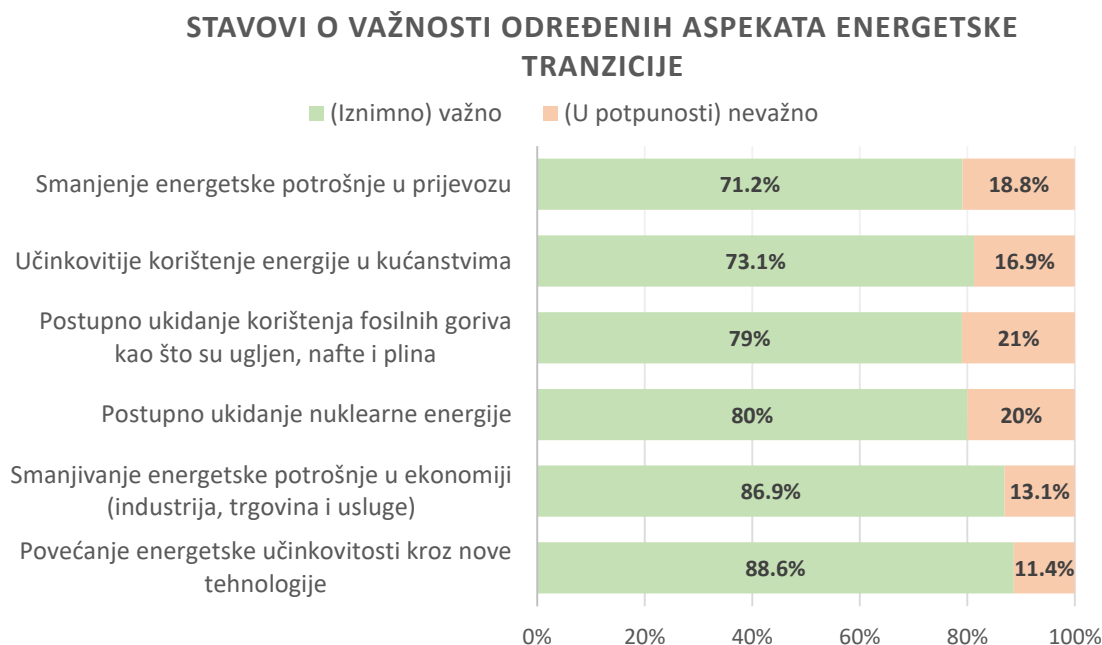
S obzirom na to, može se pretpostaviti da visoka zabrinutost građana RH (78%) za budućnost njihove djece i unuka, kao i općenito uvažavanje hitnosti provedbe mjera za ublažavanje klimatskih promjena (68%) prije nego posljedice postanu prevelikog opsega da bismo se s njima uspješno nosili, zahtijevaju rješenja koja uvažavaju granice ekonomskog rasta te rješenja koja ističu važnost očuvanja prirodne osnove na kojoj se takav model ekonomije i uređenja društvenog života temelji, ali također i rješenja koja istovremeno ne utječu na osobnu potrošnju. Kada se ova interpretacija promatra s prethodno detektiranom visokom razinom spremnosti na promjene u

životnom standardu, predočeni rezultati počinju sugerirati kako ispitanici odgovaraju više s obzirom na univerzalnu prihvatljivost određenih tvrdnji (zaštita prirodnog svijeta, odmak od materijalističkog poimanja „dobrog života“ itd.) i vjerom u tehnološko-društvena rješenja, koja ne uznemiruju ustaljene kulturno-potrošačke obrasce, nego li u skladu s potrebom za alternativnim modelom društveno-ekonomskog uređenja čiji je temelj rekonceptualizacija proizvodno-potrošačkih odnosa u potrebi za transformacijom društvenog metabolizma koja podrazumijeva, između ostalog, ukupno smanjenje materijalnog i energetskog protoka u svim fazama društvene reprodukcije.

Energetska tranzicija i energetska siromaštvo

Energetska tranzicija kakvu podrazumijeva diskurs zaštite okoliša i borbe protiv klimatskih promjena u 21. stoljeća se u stručnoj znanstvenoj literaturi nekada definira kao prijelaz na održivije energetske sustave, čija su neka od glavnih obilježja univerzalni pristup energetskim uslugama te pouzdanost i sigurnost opskrbe energijom koja se učinkovito proizvodi iz niskougličnih izvora energije (Bridge i sur. 2013: 331). Naravno, ovako opća definicija podrazumijeva da modaliteti namjeravanih puteva ostvarivanja ovakvog prijelaza ovisi o specifičnoj geografskoj i sociometaboličkoj konfiguraciji svake pojedinice tranzicijske mikro i makro regije, kao i o njihovoj sposobnosti za koordinirano djelovanje u svrhu ostvarivanju tranzicijskih ciljeva, prvenstveno zbog sve veće i intenzivnije globalne isprepletenosti energetskih sustava. U tom smislu i u kontekstu EU, Europska komisija je još 2019. godine ciljeve energetske tranzicije uključila u Europski zeleni plan, pri čemu je klimatsku akciju identificirala kao najveći prioritet Europske unije, obvezujući se pritom da će sustavno poduzimati napore u cilju ostvarenja potpune klimatske neutralnosti do 2050. godine.

Graf 22.

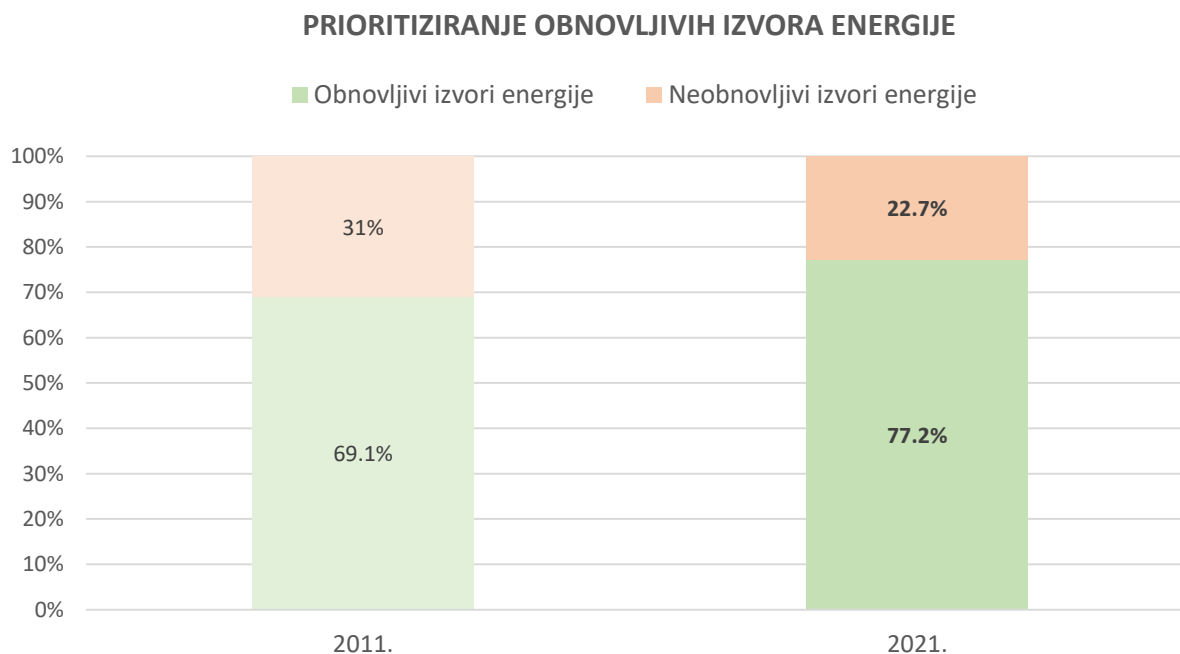

Zbog prethodno navedenih postavki ispitanike smo zatražili da procijene važnost određenih aspekata nadolazeće energetske tranzicije i s njima povezanih procesa. Iz grafa 22 vidljivo je kako stanovnici RH sve ponuđene kategorije određenih tranzicijskih aspekata ocjenjuju kao (iznimno) važne, pri čemu te razine u niti jednoj kategoriji ne padaju ispod 70%. Sukladno prethodnim nalazima o nekim bihevioralnim aspektima zaštite okoliša u RH, relativno najmanje važnom, ali opet važnim aspektom nadolazeće tranzicije ispitanici smatraju intervencije u obliku smanjenja potrošnje u prijevozu. S druge strane, prikazani rezultati istovremeno ukazuju na percipiranu važnost dvaju ključnih aspekata energetske tranzicije, a to je sveobuhvatno smanjenje potrošnje energije u ekonomskim procesima (86,9%), te povećanje energetske učinkovitosti uz pomoć novih tehnologija (88,6%), koje ispitanici ujedno ocjenjuju kao najvažniji aspekt energetske tranzicije.

Komparativno gledajući, procjena važnosti o postupnom odustajanju od fosilnih goriva (nafta, ugljen i plin) nalazi se tek u donjoj polovici spektra definiranih tema, pri čemu ipak visokih 79% ispitanika smatra ovaj proces (iznimno) važnim. Međutim, danas je potpuno izvjesno da će uspješno preoblikovanje naših energetskej sustava ovisiti o sve bržem i odlučnijem ukidanju svih

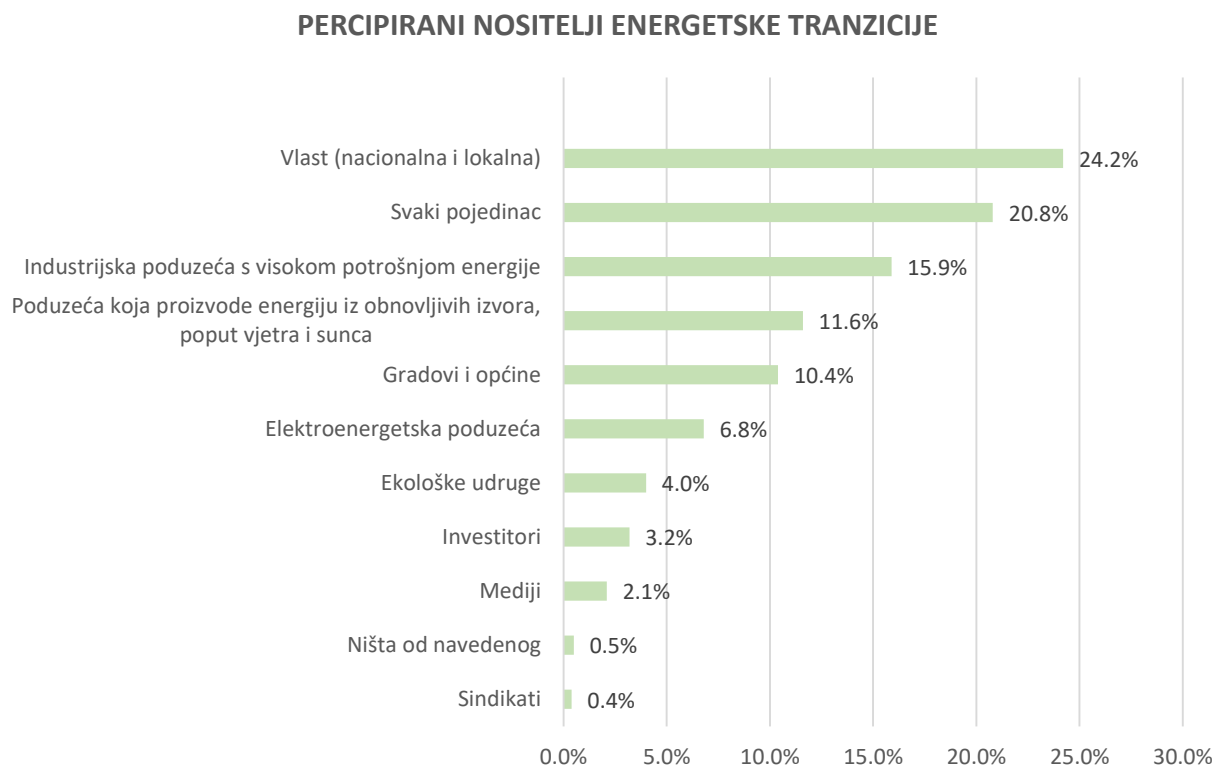
ulaganja, poticaja i subvencija onih procesa koji se temelje na ekstrakciji i upotrebi fosilnih goriva, te istovremenom značajnom rastu udjela energije iz obnovljivih izvora za zadovoljavanje trenutnih i budućih energetskej potreba. Potpuna integracija obnovljivih izvora energije u energetske sustave od ključnog je značaja za postizanje europske klimatske neutralnosti i smanjenje ukupnih emisija, a kako bismo to dostigli do 2050. godine, prema [izvješću](#) Njemačkog instituta za ekonomska istraživanja, Europa mora prijeći na potpuno obnovljivi energetskej sustav do najkasnije 2040. godine. Kako bismo to postigli potrebno je razumijevanje i dovoljno široko javno prihvaćanje obnovljivih izvora energije, kao i njihovo prioritiziranje u ukupnom energetskej miksu za zadovoljavanje budućih energetskej potreba. Graf 23. prikazuje navedene razine prioritiziranja obnovljivih izvora energije (sunčeva energija, vjetar i hidroenergija) od strane ispitanika u našem uzorku, te uspoređuje te razine s 2011. godinom. Prikazani rezultati ukazuju na blagi rast preferiranja navedenih obnovljivih izvora energija, kako bi Hrvatska zadovoljila svoje buduće energetske potrebe, za gotovo deset postotnih bodova, pri čemu se znatnije približava primjerenim razinama općeg prihvaćanja ovog aspekta energetskej tranzicije.

Graf 23.

Energetska tranzicija ne podrazumijeva samo prijelaz na 100% obnovljivi energetski sustav. Od presudne je važnosti da takva tranzicija bude participativna, pravedna i uključiva, kako bi temeljno preoblikovanje kolektivnih obrazaca proizvodnje i potrošnje bilo adekvatno popraćeno smanjenjem društvenih nejednakosti i povećanjem sudjelovanja svih društvenih slojeva u transformacijskim procesima, posebice onih najranjivijih na negativne posljedice klimatskih promjena. S obzirom na to, ovim istraživanjem pitali smo ispitanike da procjene tko bi prema njihovom mišljenju trebao biti nosioc tranzicijskih procesa za prijelaz u klimatsku neutralnost. Iako je zbog navedene potrebe za komponentom inkluzivnosti na svim tranzicijskim razinama ispitanicima omogućeno da odabiru do tri različite opcije, graf 24. prikazuje koji su to akteri za koje ispitanici najviše smatraju da bi trebali voditi energetsku tranziciju u Hrvatskoj. Iz priloženog vidljivo je da, ukupno gledajući, ispitanici prepoznaju samo tri aktera kao nositelje tranzicije i to u više od 60% ukupnih slučajeva odabiranja, a to je nacionalna i lokalna vlast, industrijska poduzeća visoke energetske potrošnje i sam pojedinac. Ovi rezultati postaju značajniji ako se usporede s prethodnim rezultatima u ovoj analizi, ponajviše s rezultatom koji prikazuje ocjenu angažiranosti različitih aktera u borbi protiv klimatskih promjena i zaštiti okoliša, pri čemu je najveći udio ispitanika upravo za tri prethodno navedena aktera izjavio da ne čine dovoljno, u usporedbi s drugim akterima.

Graf 24.

Također, u Europi su sve češći i glasniji zahtjevi za uključivanje politika za smanjenje energetskog siromaštva u nacionalne strategije energetske tranzicije, kao rezultat koordiniranog i višerazinskog djelovanja Europske unije i lokalnih vlasti u procesu konceptualizacije i operacionalizacije metrike energetskog siromaštva. Tako i uvodom spomenuti Europski Sporazum gradonačelnika, osim mjera ublažavanja klimatskih promjena te mjera prilagodbe, naglašava potrebu za univerzalnim osiguravanjem pristupa održivoj, sigurnoj i povoljnoj energiji. Energetsko siromaštvo je iz znanstvene perspektive teško jednoznačno definirati, kako zbog postojanja raznih konceptualnih tumačenja temeljnih odrednica iskustva energetskog siromaštva, tako i zbog kontekstualne razlike u socioekonomskoj dinamici i strukturi koja podupire fenomen energetskog siromaštva između geografski i sociometabolički različitih lokaliteta. S time na umu, energetsko siromaštvo se najčešće adekvatno definira kao situacija u kojoj si određeno kućanstvo nije u mogućnosti priuštiti određene energetske potrebe, kao što su

adekvatno grijanje i hlađenje, osvjetljenje i funkcioniranje (neophodnih) električnih uređaja (Thomson i sur. 2017).

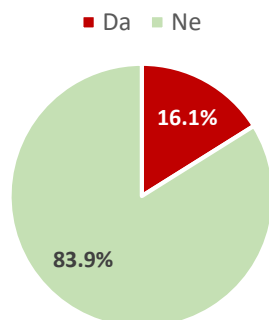
Kako postoji mnoštvo različitih definicija energetske siromaštva, tako postoji i mnoštvo pristupa njegovoj operacionalizaciji i pokušajima mjerenja, pri čemu se u stručnoj literaturi sve češće kritički ističu mnogi metodološki izazovi pri izgradnji indikatora i naporima za kvalitetnim prikupljanjem primjerenih podataka o različitim dimenzijama energetske siromaštva (Tirado Herrero, 2017). Zbog navedene multidimenzionalnosti fenomena, koja se može odnositi na „objektivne“ pokazatelje, koji, primjerice, dovode u vezu potrošnju kućanstva na energente u odnosu na ostvarene (medijalne) prihode i medijalne troškove energenata, te na „subjektivne“ pokazatelje koji se, primjerice, odnose na procjenu toplinske ugone u kućanstvu, glavni dosadašnji metodološki izazovi pri praćenju energetske siromaštva ponajviše se odnose na opasnost da se istraživačkim instrumentima ne obuhvate slučajevi energetske siromašnih kućanstava koji bi nekim drugačije konceptualiziranim i operacionaliziranim instrumentima vjerodostojnije prikazali stvarne stope energetske siromaštva u populaciji.

Prethodno navedeno razmatranje stoji u pozadini mnogih specifičnih kritika koje se mogu uputiti na račun korištenja subjektivnih indikatora, odnosno samoprocjena određenih aspekata života i stanovanja, u mjerenjima energetske siromaštva. Ipak, subjektivni indikatori su važni jer u određenoj mjeri govore o proživljenom iskustvu, odnosno o tome „kako“ je to biti energetske siromašan, te stoga ne iznenađuje da se subjektivni indikatori, kao oni korišteni u ovom istraživanju, koriste u novijim multidimenzionalnim pristupima, poput onog Sokolowski i sur. (2020), koji nastoje kombinirati objektivne i subjektivne pokazatelje kako bi se što preciznije odredio nacionalni opseg i intenzitet energetske siromaštva kućanstava. Pritom, pri subjektivnim mjerenjima u literaturi se najčešće koriste pitanja iz EU SILC upitnika koja se odnose na samoprocjenu pri odgovorima ispitanika (kućanstva) na pitanja prikazana u sljedećem grafu. Prikazani podaci predstavljaju prve uvide o opsegu i energetske siromaštva iz perspektive ispitanih kućanstava na nacionalno reprezentativnoj razini u RH.

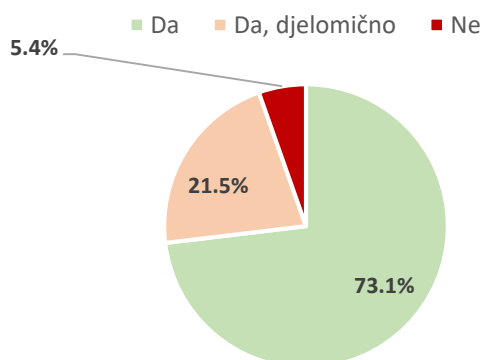
Temeljem prikazanih grafova možemo vidjeti udio onih koji na određenu subjektivnu dimenziju energetskeg siromaštva, to jest na svako pojedino pitanje, odgovaraju na način koji ih približava nekim često proživljavanim odrednicama iskustva toga kako je to zapravo biti energetski siromašan. U tom smislu, za one koji, iz perspektive energetskeg siromaštva, žive u neadekvatnim stambenim uvjetima (a), oni kojima u kući ili stanu nije dovoljno toplo tijekom zime (b) ili oni koji imaju problema s plaćanjem računa za režije (c) možemo pretpostaviti veći rizik upadanja u skupinu energetski siromašnih, naravno, prije nego li kod onih koji se na ta pitanja izjašnjavaju negativno ili tek u određenoj mjeri. Iz prikazanih rezultata vidljivo je upravo da se na definirane subjektivne dimenzije energetskeg siromaštva ispitanici u velikoj većini slučajeva izjašnjavaju negativno. S druge strane, kada se ono prijavljuje, najviše poteškoća ispitanici nalaze kod plaćanja računa za režije (c), s gotovo trećinom ispitanika (31,6%) koji su s plaćanjem računa imali poteškoća jednom ili više puta unazad godinu dana. Slično, tek je nešto više od dvije trećine ispitanika (73,1%) prijavilo da im je bilo dovoljno toplo u kući ili stanu tijekom protekle zime (b). Od svih identificiranih dimenzija, također je vidljivo kako najmanje poteškoća ispitanici prijavljuju u vezi vlastitih stambenih uvjeta, pri čemu 16,1% izjavljuje kako imaju određene poteškoće vezane uz kvalitetu stanovanja u smislu dotrajalosti stambenih elemenata, prokišnjanja, truleži i sl. (a).

Graf 25.

a) Prokišjava li u Vašem stanu krov, je li stan vlažan ili su prozori, vrata ili podovi dotrajali i truli?

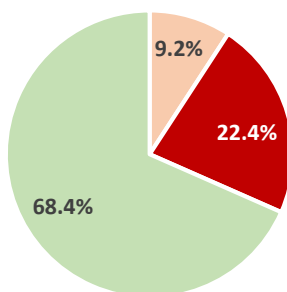

b) Prema Vama, je li u Vašem stanu/kući dovoljno toplo tijekom zime (npr. Ima li vaša zgrada /kuća tehnički učinkovito grijanje i dostatnu izolaciju)?

c) Jeste li u posljednjih 12 mjeseci isključivo iz financijskih razloga kasnili s plaćanjem bilo kojeg računa za režije? (struja, plin, voda, grijanje...)

■ Da, jedanput ■ Da, dva i više puta ■ Ne

Sažetak i zaključak

Uvidi prikazani u ovom izvještaju predstavljaju tek deskriptivnu razinu prikupljenih i za istraživanu tematiku relevantnih podataka. Kao takvi, prikazana razina analiza jest informativna, no ipak predstavlja tek početni korak pri provedbi analitički kompleksnijih testova, a samim time interpretativno valjanijih zaključaka s većom razinom eksplanatornog i prediktivnog značaja. Primjerice, takve analize u određenoj bi mjeri morale uključiti uvide u sociodemografsku strukturu (npr. spol, prihodi, stambeni status, mjesto stanovanja), populacije, to jest kućanstava koja konzistentno odgovaraju na pitanja koja ih identificiraju kao energetske siromašnima. Slično, isto se može reći za sve druge relevantne stavove, skupine stavova i latentne dimenzije odgovora na postavljena pitanja o raznim drugim aspektima klimatskih promjena, energetske tranzicije i zaštite okoliša u RH.

U svakom slučaju, čak i deskriptivna razina analize s komparativnim prikazom, u smislu utjecaja vremenskog protoka na istraživane stavove i mišljenja, nudi vrijedne spoznaje i postavljaju temelj za daljnje analize koje mogu iznjedrili nova istraživačka pitanja. U tom smislu, ovom analizom utvrđeno je kako se briga za okoliš kod stanovnika RH u zadnjih deset godina povećala, barem ako je suditi, između ostalog, prema tome koliko su danas stanovnici RH (općenito) zabrinuti za okoliš, pri čemu, za razliku od 2011. godine, ispitanici koji su (vrlo) zabrinuti pitanjima okoliša danas čine natpolovičnu većinu. Međutim, iako nije bilo moguće usporediti opću razinu razumijevanja (barem nekih) aspekata klimatske krize danas i razumijevanje kakvo je bilo prije deset godina, te iako se takvo „razumijevanje“ iz ovog istraživanja može iščitati samo neizravno, ono je danas na prilično velikim razinama u određenim slučajevima.

Međutim, iako ispitanici relativno realno procjenjuju utjecaj klimatskih promjena na svijet i Hrvatsku, usprkos detektiranom nerazumijevanju njezinih temeljnih uzročnika, postavlja se pitanje prati li zaista spomenuta zabrinutost za okoliš i razumijevanje u dovoljnoj mjeri svijest o

znanstveno ustanovljenim opasnostima klimatske krize i *business-as-usual* scenarija, kao i njihova vlastita iskustva, što je posebno indikativno ako se podsjetimo da gotovo trećina ispitanika prijavljuje da je njihovo susjedstvo samo unazad godinu dana bilo jako pogođeno ekstremnim vremenskim pojavama. U svakom slučaju, možemo zaključiti kako opća razina zabrinutosti za okoliš (ne priča cijelu priču, što je vidljivo iz visoke razine prioritiziranja prvenstveno ekonomskih, a onda i raznih drugih tema pred pitanjima zaštite okoliša, pri čemu pitanje okoliša komparativno gledajući gubi na važnosti u očima stanovnika RH unazad deset godina te, s jedne strane, pada za jedno mjesto na listi najvažnijih društvenih problema u Hrvatskoj, što, s druge strane, zasigurno i govori nešto o prethodno spomenutoj razini „razumijevanja“ klimatske krize.

Ovim istraživanjem također smo uspjeli zahvatiti promjene u motivaciji i određenim pro-okolišnim ponašanjima. Općenito, u većini slučajeva analizom je utvrđena relativno konzistentna, te u većini specifičnih osobnih aspekata istraživanih dimenzija motiviranosti ponešto viša razina motiviranosti za djelovanje koje štiti okoliš. Također, zanimljivo je naglasiti najveći rast samoprocijenjene učestalosti „odvajanja raznih materijala za recikliranje“ u odnosu na prethodno istraživanje, što korespondira s preuzimanjem prvog mjesta od strane „odlaganja smeća iz domaćinstva“ na listi najvažnijih problema u okolišu u Hrvatskoj danas. Pritom, znakovit je pad razine jednog aspekta osobne motiviranosti koji se odnosi na (potpuno) slaganje s tvrdnjom „Ima važnijih stvari u životu od zaštite okoliša“, što ujedno predstavlja i jedino smanjenje motiviranosti na promatranom instrumentu.

Bez obzira na to, ukupno gledajući možemo govoriti o donekle pojačanoj internalizaciji pro-okolišnih vrijednosti unutar referentnog razdoblja. Ne iznenađuje stoga ni nalaz da ispitanici unutar promatranog razdoblja ne prikazuju značajno veće razine pro-okolišnog djelovanja, kako na razini svakodnevnog ponašanja (grafikon 9), tako i na razini organiziranog djelovanja (grafikoni 15 i 16). Postavlja se stoga pitanje je li izostanak prikladnog djelovanja za zaštitu okoliša, ali i izostanak promjene u motivaciji koja bi bila usklađena s hitnošću klimatske krize, rezultat izostanka razumijevanja budućih rizika i trenutnih štetnih pojavnosti klimatskih promjena, ili pak rezultat izostanka fizičke i društvene infrastrukture koja bi posredovala takvom ponašanju.

Ono što je također znakovito jest da ako je bilo koja od prethodno navedenih pretpostavki točna (ili čak ako su obje u određenoj mjeri ispravne) takva interpretacija označavala bi situaciju u kojoj ispitanici veći naglasak stavljaju na pristup strukturnim rješenjima, bilo da se radi o formalnim i neformalnim obrazovnim programima i sustavnim intervencijama usmjerenim ka povećanju razumijevanja klimatske krize, ili bilo da se radi na izgradnji primjerene infrastrukture i institucionalnog okvira za djelovanje na dobrobit okoliša na društvenoj razini. Da ispitanici procjenjuju da je odgovornost gospodarskih aktera te aktera vlasti veća od one „običnih građana“ vidljivo je na nekoliko različitih mjernih instrumenata (grafikon 14 i grafikon 24), što označava poželjan odmak od ponekad predominantno individualističkih shvaćanja pristupa zelenim temama, najčešće shvaćenih kroz paradigmu zelenog konzumerizma i/ili oslanjanja na sporadične bihevioralne promjene na razini pojedinca prije nego li na koordinirana, sustavna rješenja na razini društva te pravednu (re)distribuciju odgovornosti i mogućnosti za primjereno djelovanje. Pritom, nikako ne treba zanemariti vrijedne napore za promjenom obrazaca ponašanja koja imaju pozitivan utjecaj na borbu protiv klimatskih promjena, kao što su promjene u prehrambenim navikama, jer razvidno je da takve zagovarane promjene osim što blagotvorno djeluju na prirodni okoliš također često imaju pozitivan utjecaj na ukupnu kvalitetu života, što se zasigurno može reći i o mnogim drugim individualnim aspektima ponašanjima koje smo nastojali istražiti.

Ipak, pretpostavljeni zahtjev za odmakom od individualističkih rješenja se može poduprijeti nalazima koji ukazuju na manju, ali još uvijek većinsku nespремnost ispitanika na sva tri mjerena aspekta spremnosti na materijalna odricanja u svrhu zaštite okoliša (grafikon 19). U tom smislu, iako ovo istraživanje nastoji dobiti odgovor na pitanje kakav je odnos ispitanika prema ideji da ekonomski rast može dovesti do primjerenih rješenja, takav odgovor se ne nazire jednoznačno na predstavljenoj deskriptivnoj razini analize. Zato, nalaz da ispitanici, s jedne strane, većinski ocjenjuju kako Hrvatskoj treba ekonomski rast kako bi se uspješno borila protiv klimatskih promjena, te da, s druge strane, većinski prepoznaju mnoge štetne posljedice neobuzdanog ekonomskog rasta po društvo i prirodni okoliš, svjedoči o kompleksnosti ispitivanog fenomena sadržanog u konceptualnim temeljima kritike ekonomskog rasta. U tom smislu, u ovom izvještaju ponuđene interpretacije o manifestnoj kritičnosti ispitanika prema ekonomskom rastu zasigurno

zahtijevaju dodatne interpretacije, s obzirom na povremeno detektirani optimizam u pogledu ekonomije rasta. U svakom slučaju, jedna od ponuđenih interpretacija u ovom istraživanju navodne kognitivne disonance oko prioritiziranja ekonomskog rasta i zabrinutosti zbog istog može biti da je u pozadini ovakvih stavova građana nešto što možemo nazvati globalnim environmentalizmom siromašnih, ili barem relativno manje razvijenih, pri čemu bi se to odnosilo, s jedne strane, na svijest o ozbiljnosti situacije te shvaćanju da su zapravo potrebne dubinske sistemske promjene, ali, s druge strane, istovremenom shvaćanju kako takva promjena ne bi trebala kretati od njih samih.

U tom smislu postaje jasnije kako ispitanici rješenje vide kroz potrebu za temeljitim preoblikovanjem ekonomskih odnosa, tj. kroz potrebu za fundamentalnom promjenom, pri čemu ekonomiju rasta ipak gotovo dogmatski ne problematiziraju. Ovo se očituje kroz manju razinu prihvaćanja svih tvrdnji koje na neki način u pitanje dovode paradigmu rasta (ne razumiju ili smatraju da nije moguće, nisu upoznati s alternativama itd.), u odnosu na čestice koje na općenitijoj razini signaliziraju potrebu za promjenom. U konačnici, potreba za temeljitom promjenom očituje se kroz veliku razinu prihvaćanja mnogih operacionaliziranih aspekata energetske tranzicije, iako nam njezina realizacija u Hrvatskoj, a zatim i jasnije određivanje od strane hrvatske javnosti tek predstoji. U svakom slučaju, mnogi rezultati predstavljeni u ovom izvještaju nedvosmisleno ukazuju na potrebu za brzom i temeljitom promjenom te kao takvi mogu poslužiti kao novi početni korak u znanstvenom razumijevanju relevantnih kulturnih obrazaca te, u strateškom smislu, pri postavljanju ambicioznih, ali realnih puteva za ostvarivanje tranzicijskih ciljeva pravedne i uključive tranzicije u održiviju budućnost.

Literatura

Bernauer T, Gampfer R, Meng T, Su Y-S (2016) Could more civil society involvement increase public support for climate policy-making? Evidence from a survey experiment in China. *Global Environmental Change* 40: 1-12.

Bridge G, Bouzarovski S, Bradshaw M, Eyre N (2013) Geographies of energy transition: Space, place and the low-carbon economy. *Energy Policy* 53: 331-340.

de Molina MG, Toledo VM (2014) *The Social Metabolism: A Socio-Ecological Theory of Historical Change*. Cham-Heidelberg-New York-Dordrecht-London: Springer.

Domazet M, Ančić B (2013) Trenutne cijene i radna mjesta ili zajednička budućnost? nemogući izbor u Hrvatskoj 2013. GODINE. Društvo za oblikovanje održivog razvoja. Preuzeto s: <https://door.hr/wp-content/uploads/2016/06/Trenutne-cijene-i-radna-mjesta-ili-zajedni%4%8dka-budu%4%87nost.pdf>

Domazet M, Dolenc D, Ančić B (2012) We need to change. Mapping Croatia's potential for sustainable development. Heinrich Böll Stiftung, Croatia. Preuzeto s: http://ipe.hr/wp-content/uploads/2017/04/HBS_We_Need_to_Change-Web.pdf

Kallis G, Demaria F, D'Alisa G (2016) Odrast. U: D'Alisa, Demaria F, Kallis G (ur.) *Odrast: Pojmovnik za novu eru*, pp 1-27. Zagreb: Fraktura-IPE.

Schröder E and Storm S (2020) Economic Growth and Carbon Emissions: The Road to "Hothouse Earth" is Paved with Good Intentions. *International Journal of Political Economy* 49(2): 153-173.

Sokolowski J, Lewandowski P, Kielczewska A, Bouzarovski S (2020) A multidimensional index to measure energy poverty: the Polish case. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning and Policy*. 15(2): 92-112.

Stadtherr L, Coumou D, Petoukhov V, et al. (2016) Record Balkan floods of 2014 linked to planetary wave resonance. *Science Advances* 2(4): 1-6.

Stoknes PE (2014) Rethinking climate communications and the „psychological climate paradox“. *Energy Research & Social Science* 1: 161-170.

Thomson H, Bouzarovski S, Snell C (2017) Rethinking the measurement of energy poverty in Europe: A critical analysis of indicators and data. *Indoor and Built Environment* 0(0): 1-23.

Tirado Herrero S (2017). Energy poverty indicators: A critical review of methods. *Indoor and Built Environment* 26(7): 1018-1031.

Župarić Iljić D (2017) Environmental Change and Involuntary Migration: Environmental Vulnerability and Displacement Caused by the 2014 Flooding in South-Eastern Europe. U Domazet M (ur.) *Ecology and Justice: Contributions from the margins*, pp 137-159. Zagreb: Institute for Political Ecology.